Funded by the European Union

GRAĐANSKA ALIJANSA
Civic Alliance · Alianca Qytetare

Belgrade Centre for Human Rights

icj International Commission of Jurists

Ministarstvo javne uprave

LJUDSKA PRAVA LICA LIŠENIH SLOBODE U CRNOJ GORI

Podgorica, jun 2024.

LJUDSKA PRAVA LICA
LIŠENIH SLOBODE
U CRNOJ GORI

Građanska alijansa, Crna Gora
Jun 2024.

Za izdavača:

Milan Radović

Monitoring tim:

Milan Radović
Aleksandra Dubak
Arian Marini
Ivana Đođić
Vladica Ilić
Jelena Jelić
Sanja Radivojević

Dizajn i priprema za štampu:

Studio Fler

Štampa:

AP Print, Podgorica

Izvještaj je priređen u okviru projekta “No impunity for violations and breach of human rights in Montenegro” koji sprovodi Građanska alijansa uz finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.

Sadržaj izvještaja predstavlja isključivu odgovornost Građanske alijanse i ne održava nužno stavove Evropske unije.

Funded by the European Union

GRAĐANSKA ALIJANSA
Civic Alliance - Aleanca Qytetare

Belgrade Centre for Human Rights

icj International Commission of Jurists

Ministarstvo javne uprave

IZVJEŠTAJ O POSJETI UPRAVI ZA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA U PODGORICI 2023. GODINE

1. Mandat Građanske alijanse i podaci o timu za posjetu

Građanska alijansa (u daljem GA) je započela realizaciju projekta „Bez nekažnjivosti za povredu i kršenje ljudskih prava u Crnoj Gori", u partnerstvu sa Beogradskim centrom za ljudska prava iz Srbije i Međunarodnom komisijom pravnika iz Brisela. Projekat se realizuje uz podršku Evropske unije.

Tokom 20 mjeseci realizacije projekta, GA želi da doprinese konsolidaciji demokratije, jačanju vladavine prava i zaštiti ljudskih prava u Crnoj Gori kroz uključivanje nevladinih organizacija u procese donošenja odluka u skladu sa pregovaračkim procesom. Među njima, projekat će doprinijeti i jačanju pravosuđa i pravde jer ova grana vlasti igra ključnu ulogu u obezbjeđivanju pravilnog uspostavljanja vladavine prava i zaštite osnovnih ljudskih prava u Crnoj Gori, sa fokusom na ugrožene grupe.

U skladu sa tim, tim Građanske alijanse i Beogradskog centra za ljudska prava je obavio monitoring posjete u Upravu za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS) kako bi stekli uvid u materijalne uslove i ispunjenost CPT preporuka.

Članovi tima koji su obavili posjete:

Prva posjeta (25. april 2023. godine):

1. Milan Radović, Građanska alijansa
2. Aleksandra Dubak, Građanska alijansa
3. Arian Marini, Građanska alijansa
4. Vladica Ilić, Beogradski centar za ljudska prava
5. Jelena Jelić, Beogradski centar za ljudska prava

Druga posjeta (12. i 13. jun 2023. godine):

1. Milan Radović, Građanska alijansa
2. Aleksandra Dubak, Građanska alijansa
3. Vaskrsija Klačar, Građanska alijansa
4. Vladica Ilić, Beogradski centar za ljudska prava
5. Sanja Radivojević, Beogradski centar za ljudska prava
6. Jelena Jelić, Beogradski centar za ljudska prava

SADRŽAJ

1. Opšti podaci o posjetama 9

2. Opšti podaci o UIKSu 9

3. Smještajni uslovi zatvorenika/ca 10

3.1. Paviljon D 10

3.2. Paviljon C 10

3.3. Poluotvoreni paviljon 11

3.4. Disciplinski paviljon 11

3.5. Paviljon sa posebnim obezbjeđenjem – Paviljon F 12

3.6. Paviljon za žene 12

3.7. Zajedničke prostorije 12

3.8. Posebne prostorije za posjete - porodične i bračne posjete, posjete branioca 13

4. Ishrana zatvorenika/ca 14

4.1. Kuhinja 14

4.2. Kantina 15

5. Bezbjednost u UIKSu 16

5.1. Disciplinski postupci prema zatvorenicima/cama 18

6. Zdravstvena zaštita zatvorenika/ca 20

6.1. Ambulante, podjela ljekova i terapija 21

6.2. Pregledi u UIKSu 21

6.3. Kvalitet ljekarskih izvještaja 21

6.4. Liječenje i specijalistički pregledi van UIKSa 23

6.5. Štrajk glađu 23

6.6. Zarazne bolesti 23

6.7. Prekid kazne 24

7. Tretmanski rad i reintegracija sa zatvorenicima/cama 26

7.1. Uslovni otpust 26

8. Režim izdržavanja kazne u Paviljonu za maloljetnike 28

9. Obrazovanje, stručno osposobljavanje i informisanje zatvorenika/ca 29

10. Radno angažovanje 30

11. Kontakti sa spoljnim svijetom (dopisivanje, telefonski razgovori, paketi i posjete zatvorenika/ca) 31

12. Higijena u UIKSu 32

13. Preporuke 33

1. Opšti podaci o posjetama

Predstavnici udruženja Građanska alijansa (GA) i Beogradski centar za ljudska prava su u roku od mjesec (dalje u tekstu: Centar) i po dana dva puta posjetili Upravu za izvršenje krivičnih sankcija u Podgorici (dalje u tekstu: UIKS), 25. aprila, kao i 12. i 13. juna 2023. godine.

Prilikom prvog obilaska, monitoring tim se podijelio u dvije grupe i obišao je paviljon D i poluotvoreni paviljon, kao i dio UIKSa u kome se sprovode posebne i disciplinske mjere. Tom prilikom, monitoring tim je takođe obišao dio kazneno-popravnog UIKSa predviđen za izdržavanje kazni za žene i dio UIKSa koji je predviđen za izdržavanje kazni maloljetnika. Fokus prilikom prve posjete je bio na nenadzirnim razgovorima sa zatvorenicima/ama.

Tokom druga dva dana posjete obavljeni su razgovori sa upravom UIKSa i načelnicima službi za bezbjednost, tretman, zdravstvenu zaštitu, opšte poslove, i obuku i upošljavanje. Takođe, tim je obišao i ostale djelove UIKSa koje nije posjetio prilikom prve posjete i ponovo razgovarao sa zatečenim zatvorenicima/ama.

Tokom posjete, zaposleni u UIKSu pokazali su izuzetnu saradnju i predstavnicima GA i Centra omogućili da nesmetano obavljaju povjerljive razgovare sa licima i izvrše uvid u evidencije i dokumentaciju UIKSa, osim one koja je, u skladu sa zakonom, označena stepenom tajnosti.

2. Opšti podaci o UIKSu

Prema podacima dobijenim od uprave UIKSa, na poslovima tretmana angažovano je 39 osoba, 341 na poslovima obezbjeđenja, 46 na poslovima obuke i upošljavanja (računajući i kuvare koji su raspoređeni u Sektoru za stručnu obuku i rad zatvorenika), 25 na poslovima zdravstvene zaštite (23 med. tehničara, spec. opšte hirurgije i spec. oralne hirurgije) i šest na opštim poslovima (od toga dva pravnika).

Predviđen kapacitet UIKSa je za 1333 lica lišenih slobode. Na dan posjete, 12. juna 2023. godine, u UIKSu se nalazilo 1067 lica lišenih slobode. Od navedenog broja, 472 se nalazilo u pritvoru, 573 na izdržavanju kazne zatvora, 22 na izdržavanju prekršajne sankcije, a kada su u pitanju pripadnici posebnih grupa, u trenutku posjete bilo je: 149 stranaca (87 u pritvoru, 56 na izdržavanju kazne i 6 prekršajno kažnjenih), 40 žena (19 u pritvoru i 21 na izdržavanju kazne), sedam maloljetnika (pet u pritvoru i dva na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora), kao i tri zatvorenika sa invaliditetom.

3. Smještajni uslovi zatvorenika/ca

UIKS, za smještaj zatvorenika/ca, raspolaže paviljonima za izdržavanje dugih kazni: A, B, C, D i Disciplinski, kao i posebim jedinicima – paviljonom F sa posebnim obezbjeđenjem, paviljonom za žene, paviljonom za maloljetnike, poluotvorenim paviljonom i „ekonomijom“.

U nastavku su opservacije smještajnih uslova koje je monitoring tim zabilježio tokom posjeta UIKSu.

3.1. Paviljon D

Ovaj dvoetažni paviljon se nalazi u okviru kruga UIKSa za izdržavanje dugih kazni i organizovan je po principu bloka (zajedničke prostorije i spavaonice se nalaze u lijevom i desnom krilu objekta).[1] Spavaonice su uglavnom četvorokrevetne, sa krevetima na sprat i ograđenim mokrim čvorom. U velikoj mjeri su opremljene ličnim stvarima zatvorenika, kao i frižiderima, televizorima i drugom bijelom tehnikom.

Svaka prostorija ima prozore koji se otvaraju i omogućavaju adekvatan dotok prirodne svjetlosti i svježeg vazduha. Uređaji za grijanje u ovim prostorijama su radijatori, a zatvorenici zatečeni tokom obilaska naveli su da je zagrijanost prostorija u zimskom periodu dobra.

Međutim, ove prostorije ne ispunjavanju standarde prostornosti s obzirom na broj ležaja u njima. Spavaonice koje je monitoring tim obišao nisu bile popunjene u vrijeme posjete, ali bi u suprotnom površina prostora po zatvoreniku bila manja od četiri kvadratna metra prostora (koji se računa bez prostora koji zauzima mokri čvor). Olakšavajuća okolnost je i to što su zatvorenici u ovom paviljonu smješteni po sistemu bloka, pa nisu prinuđeni da u spavaonicama provode dug vremenski period tokom dana.

3.2. Paviljon C

Paviljon C se koristi u funkciji pojačanog nadzora u krugu UIKSa za duge kazne. Prema navodima službenika, ovaj paviljon raspolaže sa šest dvokrevetnih spavaonica i tri spavaonice sa po šest kreveta. Životni prostor zatvorenika, odnosno kvadratura višekrevetnih spavaonica, i u ovom paviljonu je manja od predviđenih standarda prostornosti.

Paviljon je zatvorenog tipa zatvorenici provode oko 22 sata u spavaonicama, dok preostala dva sata tokom dana mogu da koriste za šetnju, teretanu, telefoniranje i korišćenje dnevnog boravka. Zatvorenicima je omogućeno da koriste različite uređaje u spavaonicama kao što su DVD plejer, TV aparat, mini rešo sa rernom i sl. Takođe, dozvoljeno im je da pripremaju hranu u spavaonicama, a higijena spavaonica varira.

Svaka prostorija ima prozore koji se otvaraju, ali je dotok prirodne svjetlosti i svježeg vazduha ograničen, posebno u prostoriji sa šest kreveta, s obzirom na pleksiglas koji se nalazi sa spoljne strane ovih prostorija (on je postavljen iz bezbjednosnih razloga, radi sprečavanja komunikacije

1 Tokom prve posjete kapacitet ovog paviljona je bio skoro popunjen, sa ukupno 94 lica.

zatvorenika iz različitih spavaonica ili paviljona). Uređaji za grijanje u ovim prostorijama su radijatori, a zatvorenici zatečeni tokom obilaska naveli su da je zagrijanost prostorija u zimskom periodu dobra.

Mokri čvorovi u spavaonicama su odvojeni zidom i vratima od ostatka prostorije. Sanitarni uređaji su uglavnom dotrajali, dok higijena istih varira. U spavaonicama sa dva ležaja, mokri čvor je bio u znatno boljem stanju od spavaonice sa šest kreveta.

3.3. Poluotvoreni paviljon

Poluotvoreni paviljon se nalazi u zasebnom objektu, izvan kruga UIKSa i ima kapacitet za smještaj 96 zatvorenika na kratkim kaznama. U trenutku prve posjete, 25. aprila 2023. godine, u ovom paviljonu je bilo smješteno 95 lica. Od tog broja, 62 je bilo smješteno u ovom paviljonu, njih 11 je bilo na "ekonomiji" i 22 van UIKSa (godišnji odmor, vikendi i sl.). Ovaj paviljon je organizovan po principu bloka i materijalni uslovi smještaja su vrlo slični onima u Paviljonu D.

Monitoring tim je obišao jednu osmokrevetnu spavaonicu. U njoj je uočeno intenzivnije curenje vode niz cijevi u okviru mokrog čvora; iscurelu vodu zatvorenici sakupljaju u kofi koju povremeno prazne.

Zatečena lica su navela da tople vode ima stalno, da je grijanje u zimskom periodu korektno, kao i da imaju mogućnost provjetravanja prostorija.

3.4. Disciplinski paviljon

Disciplinski paviljon u kome se izvršavaju posebne i disciplinske mjere nalazi se u krugu UIKSa za izdržavanje dugih kazni. Službenici UIKSa su kazali da ljekar svakodnevno obilazi zatvorenike koji se nalaze u ovom paviljonu, što su zatečeni zatvorenici i potvrdili.

Svaka prostorija je opremljena jednim fiksiranim ležajem, stolom, stolicom, uređajem za grijanje (radijatorom) i ograđenim mokrim čvorom (čučavac i lavabo sa slavinom). Neki od ležaja imaju i kaiševe, ali se prema navodima službenih lica oni rijetko koriste.

Prema navodima zaposlenih, prozori u prostorijama ovog paviljona se otvaraju i omogućavaju solidan dotok prirodnog vazduha i svjetla, a prostorije su opremljene adekvatnim vještačkim osvjetljenjem. Prozori su postavljeni visoko i otvaraju ih i zatvaraju isključivo pripadnici Sektora za bezbjednost. Zatvorenik sa kojim je obavljen razgovor u jednoj od ovih prostorija je naveo da ne zna da li prozor može da se otvori, odnosno da nije ni tražio. Usljed navedenog, postavlja se pitanje adekvatnog provjetravanja prostorija.

Higijena prostorija, posebno mokrih čvorova uglavnom nije zadovoljavajuća. Sanitarni uređaji u okviru mokrih čvorova su dotrajali, a negdje i nedostaju. Dušeci i jastuci su prljavi, uflekani i stari, u gotovo svim prostorijama.

Lične stvari i brijače zatvorenici drže u posebnim kasetama koje se nalaze u hodniku ispred prostorija.

Svaka prostorija obezbijeđena je alarmom za pozivanje straže i video nadzorom.

3.5. Paviljon sa posebnim obezbjeđenjem – Paviljon F

Paviljon F se nalazi u posebno ograđenom objektu u UIKSu. Prema navodima službenika, kapacitet ovog paviljona je za 122 zatvorenika, a na dan posjete u junu 2023. se u njemu nalazilo 74 lica. Paviljon je organizovan po sistemu bloka, kao i većina paviljona u UIKSu.

Spavaonice su u velikoj mjeri personalizovane, kao i one u Paviljonu D, tako da su uslovi smještaja zadovoljavajući (imaju televizor, plastične komode za odlaganje ličnih stvari, zavjese na prozorima i sl.)

U spavaonicama u ovom paviljonu su uočeni novi dušeci, a higijena desnog bloka koji je monitoring tim obišao je bila zadovoljavajuća. Grijanje je centralno i prema navodima zatečenih zatvorenika zagrijanost prostorija u zimskom periodu je dobra.

3.6. Paviljon za žene

Na dan posjete ovom Paviljonu, 25. aprila 2023. godine, u njemu se nalazilo 20 žena na izdržavanju kazne zatvora. Od toga, 18 žena je bilo na dugim kaznama i dvije na kratkim. Jedna od ovih žena je bila strankinja, koja govori engleski jezik.

Ovaj dio UIKSa predstavlja posebnu cjelinu bez spoljnih prozora, svi su okrenuti ka unutrašnjem dvorištu. Materijalni uslovi smještaja i higijena ovog dijela UIKSa su znatno bolji od ostalih koje je monitoring tim obišao. Međutim, iako u trenutku posjete kapacitet ovog dijela UIKSa nije bio popunjen, primijećeno je da spavaonice u punom kapacitetu ne ispunjavaju standarde koji se tiču neophodnog prostora(najmanje 4 m² po zatvorenici, ne računajući mokri čvor). Isto tako, prostor koji je na raspolaganju zatvorenicama u ovom dijelu UIKSa je vrlo skučen, uzimajući u obzir da se u njemu služe i duge kazne.

Paviljon raspolaže posebno opremljenom spavaonicom koja je namijenjena majkama i bebama. Ta prostorija je takođe u dobrom stanju, čista i adekvatno opremljena.

Dvorište je uređeno zelenom površinom, gdje zatvorenice imaju mogućnost da borave svakodnevno, s tim što je vremenski period od 15 do 17 časova namijenjen isključivo zatvorenicama koje izdržavaju duge kazne zatvora.

U okviru ovog dijela UIKSa, postoji i trpezarija za služenje hrane, prostorije za organizovanje različitih radionica, sprave za vježbanje i biblioteka.

3.7. Zajedničke prostorije

Tokom obilaska smještajnih uslova, zapaženo je da su zajednička kupatila uglavnom u lošem stanju, izuzev zajedničkog kupatila u paviljonu za žene. Sanitarni uređaji su dotrajali i primjetno je dosta vlage po zidovima i plafonu. Takođe, higijena većine mokrih čvorova u okviru spavaonica nije zadovoljavajuća.

Zajednički dnevni boravci su u dobrom stanju, adekvatno opremljeni klupama i stolovima. U nekim paviljonima u okviru dnevnog boravka postoji i mini kuhunja, dok se u drugim ona nalazi u zasebnoj prostoriji.

Svaki paviljon ima svoj prostor predviđen za šetnju. U okviru prostora za šetnju nalaze se teretane pokrivene nadstrešnicom (zaštitom od padavina), dok teretanama u zatvorenim prostorijama raspolažu poluotvoreni paviljon i paviljon za žene. Usljed klimatskih uslova, odnosno blagih zima, zatvorenici navode da i tokom zimskih mjeseci neometano koriste sprave za vježbanje na otvorenom.

3.8. Posebne prostorije za posjete - porodične i bračne posete, posjete branioca

Monitoring tim je obišao i posebne prostorije za posjete porodice (za duge kazne i u ženskom dijelu). Navedene prostorije su adekvatno opremljene i prilagođene za boravak djece koja dolaze u posjetu.

U paviljonu sa posebnim obezbjeđenjem (F paviljon) posjete se organizuju isključivo preko pleksiglasa, odnosno nema otvorenih posjeta.

PREPORUKE[2]:

1. **Potrebno je da UIKS obezbijedi najmanje četiri kvadratna metra prostora za svako lice lišeno slobode u višekrevetnim spavaonicama (bez obzira na to da li je u pitanju ćelijski ili sistem smještaja u bloku), ne računajući prostor predviđen za mokri čvor.**
2. **Potrebno je da UIKS izvrši renoviranje zajedničkih kupatila u muškim paviljonima kako bi prostori za tuširanje potpuno ispunjavali higijenske standarde.**
3. **Potrebno je na nivou cijelog UIKSa izvršiti zamjenu dotrajalih sanitranih uređaja u okviru mokrih čvorova.**
4. **Potrebno je da se poboljša dotok svježeg vazduha u svim spavaonicama u paviljonu za disciplinske mjere, kao i da se izvrši zamjena starih dušeka i jastuka.**
5. **Potrebno je da se u paviljonu C poboljša dotok svježeg vazduha i dnevnog svjetla.**
6. **Potrebno je da se zatvorenicama omogući dodatni prostor za aktivnosti na svježem vazduhu, imajući u vidu da je prostor koji im je trenutno na raspolaganju izuzetno skučen.**

2 Preporuke koje se odnose na materijalne uslove objekata koje je obišao monitoring tim potrebno je primijeniti na nivou cijelog UIKSa, odnosno i na one prostorije i spavaonice koje monitoring tim nije imao priliku da obiđe, ukoliko imaju slične ili iste nedostatke.

4. Ishrana zatvorenika/ca

4.1. Kuhinja

Kuhinja UIKSa je dobro opremljena. U njoj je zaposleno šest profesionalnih kuvara, koji isključivo spremaju i služe obroke, dok se za ostale pomoćne poslove angažuju zatvorenici. Kuhinja raspolaže novijom tehnikom i posuđem za pripremu hrane, a i higijena u njoj je u vrijeme posjete bila zadovoljavajuća. Po riječima zaposlenih, namirnice se nabavljaju putem javnih nabavki, dok se neke obezbjeđuju iz sopstvene proizvodnje.

Prilikom uvida u raspoloživu dokumentaciju, ustanovljeno je da sva lica koja su angažovana na poslovima u kuhinji rade redovno sanitarne preglede, kao i da inspekcija za ispitivanje namirnica i predmeta opšte upotrebe redovno vrši mikrobiološka ispitivanja (uzorci hrane se svakodnevno izdvajaju, za svaki obrok, i čuvaju u frižideru 24 sata).

Pored redovnih jelovnika, postoje posebni jelovnici za lica sa posebnim dijetetskim potrebama (u skladu sa preporukom ljekara i/ili iz vjerskih uvjerenja). Svi jelovnici su potpisani od strane zatvorskog doktora, nutricioniste i direktora. Uvidom u jelovnike ustanovljeno je da se rijetko služi svježe voće, dok su povrće, meso i mliječni proizvodi često na jelovniku. Postoje i jelovnici za užinu, za zatvorenike koji su radno angažovani. Takođe, službena lica su navela da se poštuju veći praznici poput Božića i Vaskrsa, kada se sprema specijalna praznična trpeza, odnosno kvalitetnija hrana (Vaskršnja jaja, kolači i sl.)

Nasuprot utvrđenom stanju, kao i uvidom u kvalitet i količinu obroka na dan posjete, veliki broj lica lišenih slobode je imao primjedbe na istu, navodeći da je hrana bezukusna i jednolična, da se jelovnik često ponavlja, te da su primorani da preko kantine i paketa poboljšaju kvalitet ishrane. Prilikom posjeta, gotovo na svakom paviljonu, monitoring tim zatekao je zatvorenike kako samostalno pripremaju obroke u okviru zajedničkih prostorija.

PREPORUKA:

1. **Potrebno je da UIKS posveti dodatnu pažnju kvalitetu i raznovrsnosti hrane, imajući u vidu pritužbu velikog broja zatvorenika/ca sa kojima su obavljeni razgovori da je hrana jednolična i bezukusna.**

4.2. Kantina

Nabavljanje namirnica i drugih artikala iz kantine se vrši po spisku, odnosno zahtjevu lica lišenih slobode,[3] tako da u toku jedne nedjelje svaki paviljon ima svoj dan koji je predodređen za dostavljanje artikala iz kantine zatvorenicima/ama, na osnovu prethodno dostavljenog spiska. Namirnice se nabavljaju preko lanca supermarketa „Voli“, sa kojim je UIKS ostvario saradnju. U vrijeme posjete, kantina je bila dobro opremljena, odnosno raspolagala je širokim asortimanom namirinica.

Veći broj zatvorenika/ca sa kojima su obavljeni razgovori je tvrdio da su cijene u kantini više nego na tržištu. Oni su iznijeli i zamjerku na nedostatak vitamina i suplemenata u kantini. Po njihovim riječima, UIKS ne dozvoljava da se vitamini i suplementi donose prilikom posjeta niti da budu obuhvaćeni sadržajem paketa jer su pojedini zatvorenici na taj način unosili u UIKS narkotike i druge nedozvoljene supstance. U vrijeme posjete, njima su u kantini jedino bile dostupne vitaminske šumeće tablete. Jedan zatvorenik je monitoring timu predočio odluku Ministarstva pravde, broj 07-074-22-12201, od 6. februara 2023. godine, u kojoj je Direktorat za izvršenje krivičnih sankcija i kontrolu naložio da se zatvorenicima/ama, pod jednakim uslovima kao i licima na slobodi, omogući pribavljanje suplementacije. Prema tvrdnjama zatvorenika, ni nakon reakcije Direktorata se ništa nije promijenilo.

PREPORUKA:

1. **Potrebno je da UIKS razmotri mogućnost da se zatvorenicima/cama omogući periodična nabavka vitamina i dijetetskih suplemenata preko kantine ili na drugi bezbjednosno prihvatljiv način (npr. preko farmaceutskih ustanova, tj. apoteka).**

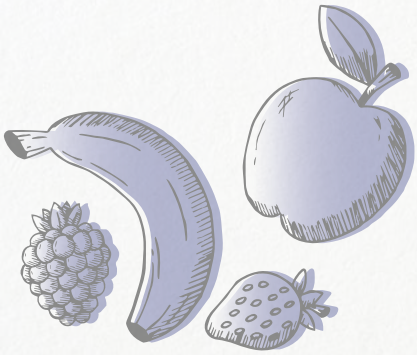

3 Zatvorenici pišu zahtjev, a sredstva za kupovinu im se automatski skidaju sa depozita.

5. Bezbjednost u UIKSu

Prema pisanom izjašnjenju UIKSa (prethodni upitnik) u periodu od 1. januara 2022. godine do 12. juna 2023. godine bilo je 2.926 vanrednih događaja (incidenata) i to:

- 114 slučajeva nasilja među zatvorenicima (u kojima je učestvovalo 143 lica);
- 37 slučajeva samopovrijeđivanja;
- 40 slučajeva objavljivanja štrajka glađu;
- 2.735 slučajeva pronalazaka nedozvoljenih predmeta.

U UIKSu se vodi posebna knjiga dnevnih događaja u koju se upisuju svi relevantni događaji u toku dana (dolasci na izdržavanje kazne, otpusti, bjekstva, i sl.) koju vodi Sektor za bezbjednost. Vanredni događaji se evidentiraju u posebnoj knjizi evidenciji vanrednih događaja (incidenata), u koju se unose podaci o događajima kao što su tuče, samopovrijeđivanja, nedolična ponašanja, verbalni sukobi i sve drugo što bi moglo biti osnov za pokretanje disciplinskog postupka.

Prema podacima dobijenim od predstavnika UIKSa, od 1. januara 2022. do 12. juna 2023. godine prema licima lišenim slobode su upotrebljavana sljedeća sredstva prinude:

- fizička snaga prema 3 lica;
- službena palica prema 2 lica;
- sprej sa nadražujućim dejstvom (biber-sprej) prema 12 lica;
- sredstva za vezivanje prema 5 lica.

U UIKSu postoji posebna evidencija o upotrebi sredstava prinude koja se nalazi u Sektoru za bezbjednost. U njoj se unose podaci o imenu i prezimenu osuđenog lica, datumu i mjestu upotrebe sredstva prinude, vrsti upotrijebljenog sredstva prinude, imenu službenog lica koje je upotrijebilo sredstva prinude i ocjeni opravdanosti upotrebe sredstva prinude. Službena lica su monitoring timu navela da Sektor za bezbjednost odmah usmeno, a potom i pisanim putem, dostavlja rukovodiocu UIKSa informaciju o svakom vanrednom događaju (incidentu), a koja se bez odlaganja dalje prosljeđuje Ministarstvu pravde. Tokom obilaska UIKSa, članovi monitoring tima primijetili su da pripadnici Sektora za bezbjednost ne nose gumene palice. Po njihovim riječima, upotreba biber spreja se pokazala kao „najefikasnije“ sredstvo prinude.

Monitoring tim nije primio žalbe zatvorenika/ca na rad komandira/komandirki. Pojedini od njih su pohvalili rad i odnos pripadnika Sektora za bezbjednost.

Tokom posjete izvršen je uvid u spise nekoliko nasumično izabranih predmeta u kojima su sadržani izvještaji i ocjene o upotrebi sredstava prinude. Članovima monitoring tima posebno je privukla pažnju činjenica da spisi ovih predmeta koji se vode i čuvaju u prostorijama Sektora za bezbjednost sadrže kopije ljekarskih izvještaja o pregledu zatvorenika/ca nakon upotrebe sredstava prinude. S aspekta prevencije torture i drugih oblika zlostavljanja, kao i s aspekta zaštite podataka o ličnosti, opisana praksa se može kritikovati. Za razliku od starješine UIKSa koji ocjenjuje opravdanost i pravilnost primjene sredstava prinude, mogućnost pripadnika Sektora za bezbjednost da imaju uvid u sadržaj izvještaja ljekara sačinjenog nakon obavljenog pregleda i nakon upotreba

sredstava prinude nema nikakvo opravdanje. Naprotiv, ona predstavlja neopravdanu obradu ličnih podataka, a može osujetiti i ispitivanje toga da su sredstva prinude zakonito upotrijebljena ili je njihovom nezakonitom ili prekomjernom upotrebom izvršeno zlostavljanje. Drugim riječima, omogućavanje pripadnicima Sektora za bezbjednost da se nakon ljekarskog pregleda zatvorenika koji je bio izložen upotrebi sredstava prinude upoznaju sa podacima zabilježenim tokom ljekarskog pregleda ostavlja prostor za upodobljavanje njihovih iskaza u izvještajima o upotrebi sredstava prinude sa uočenim povredama, na način da odgovorni sebe liše odgovornosti, a takođe može rezultirati pritiscima na zatvorenika/cu koji/a je ljekaru prijavio/la neosnovanu ili prekomjernu upotrebu sredstava prinude, odnosno zlostavljanje.

Uvidom u evidenciju o upotrebi sredstava prinude primijećeno je da ocjene o opravdanosti i pravilnosti sredstava prinude ne sadrže obrazloženje, što ostavlja prostor za arbitrarnost.[4] Dodatno, zabilježena je i praksa neopravdanog prolongiranja pokretanja disciplinskih postupaka protiv službenika UIKSa zbog nezakonite upotrebe sredstava prinude. Tako je tokom vršenja uvida u spise jednog predmeta konstatovano da je tek nakon dva mjeseca od incidenta donijeta odluka o pokretanju disciplinskog postupka protiv zatvorskog službenika,[5] iako su postojali i materijalni dokazi o njegovom nezakonitom postupanju (sporni događaj je zabilježen video nadzorom). Odugovlačenje pri iniciranju unutrašnjih kontrolnih mehanizama ostavlja prostor za eventualne zloupotrebe, kao što su upodobljavanje iskaza, uticaj na žrtvu, svjedoke i drugo. S druge strane, ukoliko uporedimo ovakvu praksu sa praksom podnošenja disciplinskih prijava protiv zatvorenika/ca, za šta su zakonom propisani vrlo kratki rokovi (svega tri dana), stiče se utisak da u pogledu ispitivanja odgovornosti službena lica imaju povlašćeniji položaj od zatvorenika.

PREPORUKE:

1. **Potrebno je obezbijediti da izvještaji ljekara o pregledima nakon upotrebe sredstava prinude ne budu ni u jednom trenutku dostupni pripadnicima Sektora za bezbjednost; ukoliko je neophodno da ovi izvještaji predstavljaju sastavni dio spisa predmeta o ocjeni opravdanosti i pravilnosti sredstava prinude, te spise bi trebalo čuvati kod starješine UIKSa, umjesto u prostorijama Sektora za bezbjednost;**

2. **Prilikom davanja ocjene o opravdanosti i pravilnosti primjene sredstava prinude, potrebno je da starješina UIKSa pruži odgovarajuće (kratko) obrazloženje.**

3. **U slučaju nezakonite ili prekomjerne upotrebe sredstava prinude, postupke za utvrđivanje odgovornosti službenika potrebno je pokrenuti i sprovesti bez odugovlačenja.**

4 Tako je npr. u predmetu br. KPD N 363/20.

5 Predmet Uprave za izvršenje krivičnih sankcija U-DP-br 8/23.

5.1. Disciplinski postupci prema zatvorenicima/cama

U podacima dobijenim od UIKSa, od 1. januara 2022. do 12. juna 2023. godine prema 854 lica koji su lišeni slobode su izrečene disciplinske mjere, i to:

- ukor prema 5 lica;
- usmena opomena prema 53 lica;
- ograničenje posjeta prema 50 lica;
- uskraćivanje pogodnosti prema 6 lica;
- uskraćivanje vanrednih ili posebih posjeta prema 84 lica;
- upućivanje u samicu prema 653 lica;
- izdvajanje u posebnu prostoriju prema 3 lica.

U UIKSu se vodi posebna evidencija disciplinskih postupaka, a u nju se unose ime i prezime zatvorenika/ce, matični broj, datum disciplinskog prestupa, vrsta povrede, odredba zakona koja reguliše povredu, broj disciplinskog postupka, datum zakazane rasprave, datum održane rasprave, izrečena mjera, i sl. Disciplinska komisija sastoji se od tri člana i tri zamjenika. Predsjednik komisije je pravnik koji je zaposlen u Službi za kadrovske, kancelarijske i opšte poslove, dok su druga dva člana komisije zaposleni u Odsjeku za tretman, koji nisu zaduženi radom sa vaspitnim grupama. Zaposleni koji je podnosilac disciplinske prijave ne može biti u sastavu disciplinske komisije. Ovakva praksa zaslužuje pohvalu jer je na ovaj način izbjegnuta mogućnost sukoba interesa između zaposlenih koji odlučuju u postupku i zatvorenika na koje se postupak odnosi.

S druge strane, iako Zakon o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti predviđa obavezu UIKSa da zatvorenicima/ama pruža pravnu pomoć u vezi zaštite njihovih prava, članovi monitoring tima nisu stekli utisak da se u disciplinskim postupcima ispunjava pomenuta obaveza. Naime, uvidom u spis jednog disciplinskog postupka koji je vođen protiv maloljetnika koje je izdržavalo vaspitnu mjeru upućivanje u ustanovu zatvorenog tipa, uočeno je da je taj maloljetnik tokom postupka samo obaviješten o mogućnosti angažovanja zastupnika iz reda advokata i to o sopstvenom trošku, uprkos činjenici da je službama UIKSa bilo poznato da je maloljetnik lošeg materijalnog stanja i da zbog svog uzrasta nije u mogućnosti da se samo stara o svojim interesima. Iz spisa koji su bili dostupni članovima monitoring tima ne proizlazi ni da je tom maloljetniku bila ukazana mogućnost pružanja pravne pomoći od strane službi UIKSa.[6]

Disciplinski postupci protiv zatvorenika/ca su trostepeni. Protiv odluke disciplinske komisije predviđena je mogućnost izjavljivanja žalbe Ministarstvu pravde, dok u trećem stepenu, u upravnom sporu, odlučuje Upravni sud. Prema riječima zaposlenih, video zapisi sa nadzornih kamera u UIKSu se izoluju i koriste u disciplinskim postupcima.

Kao primjer dobre prakse, zabilježeno je postupanje u disciplinskom postupku tokom kojeg su članovi disciplinske komisije posumnjali da je riječ o zatvoreniku sa mentalnim smetnjama, nakon čega je obavljeno psihijatrijsko vještačenje. Budući da je vještačenjem utvrđeno da je riječ o zatvoreniku koje usljed mentalnih smetnji nije bilo sposobno da shvati značaj svojih postupaka, disciplinski postupak je obustavljen.

6 Predmet Uprave za izvršenje krivičnih sankcija broj 204-DR-98.

PREPORUKE:

1. Potrebno je da tokom vođenja disciplinskih postupaka protiv lica lišenih slobode koji nemaju sredstava da angažuju advokata o svom trošku, UIKS omogući pružanje pravne pomoći angažovanjem pravnika koji je zaposlen u Službi za kadrovske, kancelarijske i opšte poslove. O mogućnosti pružanja pravne pomoći tokom discipilnskog postupka, zatvorenici bi trebali biti obaviješteni blagovremeno i na nedvosmislen način.

2. Potrebno je da UIKS, u saradnji sa Ministarstvom pravde i Advokatskom komorom Crne Gore, preduzme mjere kojim će se obezbijediti besplatno advokatsko zastupanje maloljetnog lica lišenog slobode protiv kojeg se vodi disciplinski postupak u UIKSu, od strane advokata koji posjeduje posebna znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih, imajući u vidu obavezu svih državnih organa da se u svim aktivnostima koje se tiču djece staraju o njihovim najboljim interesima, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.

6. Zdravstvena zaštita zatvorenika/ca

U UIKSu postoji Sektor za zdravstvenu zaštitu u kome su u vrijeme posjete, prema riječima predstavnika UIKSa, angažovana dva ljekara na neodređeno vrijeme. Jedna od njih je načelnica Sektora za zdravstvenu zaštitu, specijalista opšte hirurgije i jedan specijalista oralne hirurgije. Ugovorima o djelu dodatno su angažovani ljekari specijalista radiologije, urologije, interne medicine, fizijatrije, dok UIKS nema angažovanog nijednog ljekara opšte prakse. UIKS takođe nema stalno zaposlenog psihijatra. Ugovorom o djelu angažovana su dva ljekara specijaliste psihijatrije, pri čemu jedan od njih u UIKS dolazi svakog radnog dana na dva sata, dok drugi psihijatar dolazi dva puta u toku radne nedjelje. Vikendom psihijatri dolaze po potrebi, odnosno na poziv. U UIKSu je na neodređeno vrijeme zaposleno 23 medicinskih tehničara.

Tokom posjete, zdravstveni radnici u UIKSu su istakli da smatraju da je radi uspješnijeg pružanja zdravstvene zaštite zatvorenicima/ama potrebno povećati broj ljekara, prije svega ljekara opšte prakse i psihijatara, kao i broj medicinskih tehničara.

Zatvorenici/ce kod kojih je konstatovano mentalno oboljenje koje zahtijeva kontinuirano praćenje i liječenje od strane psihijatra sprovode se na dalje liječenje u Specijalnu bolnicu za psihijatriju „Dobrota“. Od januara 2022. do juna 2023. godine, teži duševni poremećaj konstatovan je kod 62 lica lišena slobode, od kojih je 17 bilo upućeno na dalje liječenje i praćenje u Specijalnu bolnicu za psihijatriju „Dobrota“. Po navodima načelnice Sektora, ovi zatvorenici/ce se duže vrijeme zadržavaju u „Dobroti“ na liječenju (po 8-9 mjeseci), a na redovan režim izdržavanja kazne zatvora se vraćaju nakon značajnog poboljšanja mentalnog zdravlja. Prema navodima zaposlenih, nakon izgradnje specijalne zatvorske bolnice UIKS će zatvorenike/ce čije zdravstveno stanje zahtijeva kontinuirano praćenje od strane ljekara, a naročito lica sa mentalnim smetnjama, izmjestiti u objekte te bolnice.

UIKS ne raspolaže odvojenim objektom ili blokom za smještanje oboljelih zatvorenika/ca tj. stacionarom. Zatvorenici/ce čije zdravstveno stanje zahtijeva kontinuirano praćenje borave u dijelu paviljona A, u koji se redovno smještaju i drugi zatvorenici/ce koji/e su na izdržavanju kazne zatvora. Smještaj i toalet u dijelu ovog paviljona prilagođeni su potrebama osoba sa invaliditetom. Po navodima načelnice Sektora, u istražnom dijelu zatvora takođe postoji adaptirani dio tog objekta u kojem borave oboljeli zatvorenici/ce koja izdržavaju mjeru pritvora. Pristup tom dijelu UIKSa nije bio odobren članovima monitoring tima od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS). U vrijeme posjete, u toku su bili građevinski radovi na realizaciji projekta izgradnje specijalne zatvorske bolnice.

Ukoliko je zatvoreniku/ci potrebno pružiti hitnu ljekarsku pomoć, ista se obezbjeđuje pozivom dežurne ekipe UIKSa za hitnu medicinsku pomoć u Podgorici. Za potrebe obavljanja specijalističkih pregleda koje nije moguće realizovati unutar UIKSa, zatvorenici/ce se upućuju u zdravstvene ustanove Kliničkog centra Crne Gore. Vikendima, praznicima i u toku noći radnim danima nisu organizovana dežurstva ljekara u UIKSu. Dežurstva medicinskih tehničara predviđena su tokom noći, radnim danima i vikendima.

6.1. Ambulante, podjela ljekova i terapija

Ambulante u UIKSu su raspoređene po paviljonima. U njima se obavljaju ljekarski pregledi, priprema se podjela prepisane farmakoterapije i čuvaju se zdravstvene evidencije.

Prepisanu farmakoterapiju dijeli isključivo medicinsko osoblje, što su potvrdili i zatvorenici. Medicinski tehničar terapiju predaje zatvoreniku/ci na ruke i čeka da pred njim bude popijena. Više od jedne prepisane doze terapije daje se samo kada je riječ o insulinskoj terapiji, u kom slučaju se zatvorenicima/ama dijeli više predviđenih doza za potrebe tekućeg dana. Zatvorenici/ce koji/e su državljani Crne Gore imaju prava na zdravstvenu zaštitu kao redovni osiguranici RFZO-a. Postoji pozitivna lista ljekova, odobrena od strane UIKSa, koje zatvorenici/ce dobijaju bez naknade. Ukoliko je po nalazu ljekara potrebna terapija koja nije predviđena pozitivnom listom ljekova, a zatvorenik/ca nema finansijske mogućnosti da je sebi obezbijedi, ista se kupuje iz sredstava UIKSa.

Po tvrdnjama službenika, problem postoji kada je riječ o zatvorenicima/ama koji nisu državljani Crne Gore. Republički fond Crne Gore za zdravstveno osiguranje ne prepoznaje ovu kategoriju zatvorenika/ca, zbog čega oni nisu zdravstveno osigurani. Nemaju prava na besplatnu terapiju ljekovima sa pozitivne liste, niti na besplatnu zdravstvenu zaštitu. U slučaju kada ovi zatvorenici/ce nemaju dovoljno materijalnih sredstava, UIKS je primoran da troškove njihovog liječenja pokriva iz svojih fondova. Nedavno je u praksi UIKSa zabilježen slučaj turskog državljanina koji je tokom izdržavanja kazne obolio od tuberkuloze, a za potrebe pribavljanja ljekova na inicijativu UIKSa je ostvarena saradnja sa ambasadom Turske.

6.2. Pregledi u UIKSu

Zdravstveni pregledi zatvorenika/ca u UIKSu obavljaju se svakog radnog dana. Ljekarski pregled po prijemu u UIKS je obavezan i realizuje se u najkraćem mogućem roku. Takođe, ljekarski pregled je obavezan ukoliko zatvorenik/ca objavi štrajk glađu, kao i u slučaju da zatvorenik/ca pretrpi neki vid nasilja (bude izloženo upotrebi mjera prinude od strane pripadnika Sektora za bezbjednost ili ukoliko dođe do međuzatvoreničkog nasilja). Ljekarski pregledi obavljaju se i na inicijativu zatvorenika/ce.

6.3. Kvalitet ljekarskih izvještaja

Svaki zatvorenik/ca u UIKSu ima svoj zdravstveni karton, koji se otvara po prijemu tokom prvog ljekarskog pregleda. Prema navodima načelnice Sektora za zdravstvenu zaštitu, medicinski kartoni i zdravstvene evidencije čuvaju se zaključane u ambulantama i nedostupne su neovlašćenim licima. Tokom posjete, članovima tima omogućen je uvid u evidenciju ljekarskih izvještaja o obavljenim pregledima zatvorenika/ca nakon upotrebe mjera prinude. Međutim, tom prilikom, primijećeno je da je pomenutu evidenciju članovima tima donio pripadnik Sektora za bezbjednost. Pažnju monitoring tima dodatno su privukli navodi zaposlenih u Sektoru za zdravstvenu zaštitu da se prilikom sprovoda zatvorenika/ce na specijalističke ili hitne preglede u Klinički centar Crne Gore sva zdravstvena dokumentacija zatvorenika/ca predaje dežurnom pripadniku Sektora za bezbjednost, koji je zadužen za transport zatvorenika/ce do bolnice. Ova praksa je loša, jer omogućava neovlašćenim licima, odnosno licima koja nisu zaposlena u Sektoru za zdravstvenu zaštitu, da pristupe naročito osjetljivim podacima o ličnosti zatvorenika/ca, što je naročito problematično iz ugla ostvarivanja prava na zaštitu od zlostavljanja koje potiče od službenika i predstavlja smetnju za sprovođenje efikasne i djelotvorne istrage protiv lica odgovornih za zlostavljanje.

Pregledom nasumično izabranih zdravstvenih kartona iz arhive utvrđeno je da ljekarski izvještaji ne sadrže sve predviđene podatke. Šema prikaza tijela u ljekarskom izvještaju malih je dimenzija, zbog čega je neadekvatna za precizno obilježavanje i evidentiranje zatečenih tjelesnih povreda. Pored toga, primijećen je značajan broj ljekarskih izvještaja u kojima šema prikaza tijela nije popunjavana, iako narativni dio izvještaja sadrži navode o postojanju povreda na tijelu zatvorenika (poput hematoma), ali bez preciznijeg opisa povrede, njene boje, dimenzija i dijela tijela na kojem je promjena primijećena.

Izvještaji ljekara su kratki i ne sadrže dovoljno informacija. Primijećeno je da se u izvještajima često koriste tvrdnje da je „lice učestvovalo u tuči“ ili da su „povrede nanijete od poznatih lica“, pri čemu nedostaje više informacija o samom događaju tj. o vremenu i mjestu događaja, tome da li je zatvorenik fizički napadnut od strane drugih zatvorenika ili su prema njemu upotrijebljena sredstva prinude i sl. Po navodima načelnice Sektora, ukoliko se tokom pregleda utvrdi da lice ima povrede, one se fotografišu, a fotografije se čuvaju u arhivi u njenom službenom računaru. Kopije fotografija pridružuju se spisima u zdravstvenom kartonu. Uvid u elektronsku arhivu fotografija nije bio moguć jer se ista nalazi u pritvorskom dijelu UIKSa gdje članovima monitoring tima nije odobren pristup. Međutim, uvidom u nasumično izabrane zdravstvene kartone zatvorenika utvrđeno je da u pojedinim slučajevima nedostaju kopije fotografija tjelesnih povreda, uprkos činjenici da je evidentiran podatak o njihovom postojanju. S druge strane, kopije pojedinih fotografija povreda koje su pokazane članovima monitoring tima su bile nezadovoljavajućeg kvaliteta, a takođe je uočeno da prilikom fotografisanja nisu korišćeni kolor lenjir ili drugi predmeti radi sticanja realnog uvida o karakteristikama povreda koje je lice zadobilo (običan lenjir, olovka i sl.).

Po navodima jedne od prisutnih medicinskih tehničarki, pripadnici Sektora za bezbjednost uvijek prisustvuju pregledima zatvorenika/ca nakon upotreba mjera prinude. Ova praksa je potvrđena i od strane zatvorenika sa kojima je monitoring tim imao priliku da neometano obavi razgovore. Primijećeno je da u ljekarskim izvještajima nema nikakvih evidencija o tome (nema konstatacije da su pripadnici Sektora za bezbjednost prisustvovali pregledu, niti tvrdnje da nisu bili prisutni). Takođe, primijećeno je da u evidencijama nema podataka da su izvještaji o zadobijenim povredama dostavljani rukovodiocu UIKSa u slučajevima u kojima je u ljekarskom izvještaju konstatovano da je zatvorenik/ca iznio/la navode o pretrpljenom nasilju.

Tokom posjete, nasumično je izabran karton jednog zatvorenika koji je 12. januara 2023. godine pregledan jer mu je prethodne večeri drugi zatvorenik nanio povrede. Slučaj je privukao pažnju monitoring tima jer je ljekar pregledao ovo lice tek narednog dana. Tokom neometanog razgovora sa članovima tima, zatvorenik je naveo da je o incidentu obavijestio jednog od komandira zbog čega je ubrzo sproveden kod dežurnog medicinskog tehničara. Napad se desio u toku noći, kada u UIKSu nema dežurnog ljekara. Po navodima zatvorenika, medicinski tehničar je procijenio da je u pitanju lakša povreda, zbog čega je predložio da se sačeka pregled ljekara UIKS u toku narednog dana. U kartonu nije zabilježen podatak da je zatvorenik pregledan tokom noći od strane medicinskog tehničara. Zatvorenik je takođe istakao da za vrijeme pregleda nije sačinjena fotografija zadobijene povrede. U ljekarskom izvještaju događaj je šturo opisan, odnosno nedostaju podaci ko mu je nanio povrede, kojim sredstvima, na koji način i sl. Ljekar je samo naveo da su „povrede zadobijene u tuči“. Po navodima zatvorenika, pripadnici Sektora za bezbjednost prisustvovali su tokom obavljanja ljekarskog pregleda.

Načelnica Sektora je članove monitoring tima obavijestila da su u UIKSu planirane obuke o načinu dokumentovanja povreda od strane medicinskog osoblja, za koje potrebe će biti angažovan ljekar specijalista sudske medicine. Obuke bi, po njenim riječima, trebalo da budu usmjerene na prevenciju torture i drugih oblika zlostavljanja, te će njima biti obuhvaćeni i pripadnici Sektora za bezbjednost.

6.4. Liječenje i specijalistički pregledi van UIKSa

Sektor zdravstvene zaštite u UIKS-u nije umrežen sa sistemom javnog zdravstva u Crnoj Gori. U slučaju da postoji potreba da zatvorenik/ca bude pregledan/a od strane ljekara specijaliste u Kliničkom centru Crne Gore, pregledi se zakazuju telefonom ili medicinski tehničari odlaze lično u zdravstvenu ustanovu kako bi zakazali termin pregleda. Zahvaljujući dobroj saradnji sa Kliničkim centrom Crne Gore, specijalistički pregledi se uglavnom brzo realizuju. Po riječima službenika UIKSa, zatvorenici/ce na pregled specijaliste čekaju kraće od građana koji su na slobodi i liječe se u redovnom režimu. Po navodima načelnice Sektora za zdravstvenu zaštitu, do sada nije bilo većih problema tokom realizacije sprovoda zatvorenika na zakazane specijalisičke preglede. Ovakvi navodi potvrđeni su od strane zatvorenika sa kojima je monitoring tim obavio nesmetane razgovore. U slučaju da je zatvoreniku/ci potrebna medicinska intervencija tokom radne nedjelje noću, vikendima ili praznicima, kada u UIKSu nema dežurnih ljekara, prvi pregled obavi dežurni medicinski tehničar, nakon čega poziva jednog od ljekara konsultanta sa kojim UIKS ima zaključen ugovor o djelu. Ukoliko je potrebno, zatvorenik/ca se sprovodi u dežurnu jedinicu Kliničkog centra.

6.5. Štrajk glađu

Licem koje štrajkuje glađu u UIKSu se smatra svaki zatvorenik/ca koji je objavio da štrajkuje glađu. Ljekar od Sektora za bezbjednost u što kraćem roku dobija informaciju o tome da određeni/a zatvorenik/ca odbija hranu ili vodu, a ljekar odmah po primljenoj informaciji obavlja pregled tog zatvorenika/ce.

Po navodima načelnice Sektora za zdravstvenu zaštitu, ljekar svakodnevno pregleda zatvorenika/cu koji/a odbija hranu ili vodu i taj podatak konstatuje u njegovom zdravstvenom kartonu. Pregled zatvorenika/ce koji štrajkuje glađu podrazumijeva uzimanje anamnestičkih podataka, mjerenje tjelesne težine, krvnog pritiska i laboratorijski pregled urina. Podaci se svakodnevno unose u lični zdravstveni karton. U periodu od januara 2022. godine do juna 2023. godine registrovano je i praćeno 40 štrajkova glađu zatvorenika/ca.

6.6. Zarazne bolesti

Tokom posjete, članovima monitoring tima predočeno je da se među zatvorskom populacijom povremeno javlja problem sa vašima i šugom. U tim situacijama, postupa se u skladu sa odgovarajućim protokolima, zatvorenik/ca obuhvaćen/a zarazom se privremeno izdvaja u posebno odjeljenje. Informacije o zarazi konstatuju se u zdravstvenom kartonu, a posteljina i garderoba za koju se sumnja da može biti zaražena se spaljuju.

Uprava za izvršenje krivičnih sankcija je naknadno, pisanim putem, obavijestila monitoring tim da su tokom 2023. godine u UIKSu registrovana dva zatvorenika zaražena Hepatitisom B, 27 lica Hepatitisom C, jedno lice zaraženo virsom HIV-a i jedno lice oboljelo od tuberkuloze.

6.7. Prekid kazne

Kada za to postoje medicinski razlozi, Sektor za zdravstvenu zaštitu, odnosno ljekar UIKS-a, obavještava pisanim putem rukovodioca UIKSa o potrebi razmatranja podnošenja predloga za prekid izdržavanja kazne Ministarstvu pravde. Zahtjev za prekid kazne Ministarstvu može podnijeti i sam zatvorenik/ca. Načelnica Sektora obavijestila je članove tima da je tokom ljeta 2022. godine u UIKSu zabilježen slučaj teško oboljelog zatvorenika, čiji zahtjev za prekid kazne je Ministarstvo pravde odbilo kao neosnovano. U tom slučaju, Sektor za zdravstvenu zaštitu dostavio je svoje mišljenje u kojem je konstatovano da je riječ o onkološkom pacijentu starije životne dobi i teškog zdravstvenog stanja koje zahtijeva intezivnu medicinsku njegu i tretman koji mu ne može biti omogućen od strane službi UIKSa. Ovakvo mišljenje bilo je potvrđeno i od strane vještaka medicinske struke koji je, za potrebe odlučivanja, bio angažovan od strane Ministarstva pravde, a koji je dodatno konstatovao da se zatvorenik nalazi u fazi „teškog akutnog pogoršanja zdravlja zbog čega mu je ugrožen život". Ipak, Ministarstvo pravde je odbilo zahtjev zatvorenika za prekid kazne, dajući odlučujući značaj bezbjednosnom aspektu, ranije zabilježenim agresivnim obrascima ponašanja zatvorenika, težini krivičnog djela za koje je osuđen, istovremeno upućujući nalog Upravi za izvršenje krivičnih sankcija da „zatvoreniku dalje obezbijedi adekvatno pružanje zdravstvene zaštite tako što će omogućiti njegovo upućivanje u vanupravnu zdravstvenu ustanovu i njegovo dalje obezbjeđivanje"[7]. Članovi monitoring tima su obaviješteni da je pomenuti zatvorenik preminuo nekoliko nedjelja nakon odbijanja njegovog zahtjeva za prekid kazne.

Tokom posjete, veliki broj zatvorenika/ca se monitoring timu požalio na kvalitet zdravstvene zaštite koja im se pruža u UIKSu. Veliki broj primjedbi se odnosio na nedostupnost psihijatra u UIKSu, kupovinu terapija o ličnom trošku i sporom rješavanju urgentnih stanja.

PREPORUKE:

1. **Potrebno je da UIKS, u skladu sa prethodno sačinjenom analizom o potrebnom broju stručnog profila zaposlenih u Sektoru za zdravstvenu zaštitu, angažuje nedostajući broj ljekara odgovarajućih specijalnosti i medicinskih tehničara.**

2. **Potrebno je da UIKS organizuje redovna dežursta ljekara u UIKSu tokom noći, vikendima i za vrijeme praznika.**

3. **Neophodno je sistemski urediti položaj zatvorenika/ca koji/e nisu državljani/državljanke Crne Gore, a naročito u pogledu ostvarivanja njihovog prava na zdravstvenu zaštitu tokom izdržavanja kazne zatvora.**

4. **Potrebno je da UIKS ustanovi odgovarajuće procedure koje obezbjeđuju povjerljivost medicinske dokumentacije zatvorenika/ca, na način da ona bude izvan domašaja ne-**

7 Rješenje Ministarstva pravde Crne Gore, Direktorata za krivične sankcije i nadzor, broj UPI-07-029/22-1017, od 5. avgusta 2022. godine.

ovlašćenih lica, a naročito izvan domašaja pripadnika Sektora za bezbjednost u bilo kojoj situaciji.

5. **Zdravstveni pregledi zatvorenika/ca bi trebalo da se izvode samo u prisustvu zdravstvenih radnika, tako da ih ne mogu čuti ni vidjeti pripadnici Sektora za bezbjednost ili drugo nemedicinsko osoblje, osim ukoliko zdravstveni radnik procijeni da je iz bezbjednosnih razloga neophodno i prisustvo trećih lica.[8] U tom slučaju, ljekar treba da u izvještaju o pregledu zabilježi podatak o prisustvu nemedicinskog osoblja (ime i prezime prisutnih službenika), uz navođenje razloga zbog kojih je zahtijevano njihovo prisustvo. U svakom slučaju, ljekarskom pregledu zatvorenika/ca ne bi trebalo da prisustvuju službenici koji su prema njima upotrebljavali sredstva prinude zbog kojih se i vrši ljekarski pregled.**

6. **Izvještaji o ljekarskom pregledu zatvorenika/ca nakon upotrebe sredstava prinude i drugi pregledi u kojima se konstatuju tjelesne povrede treba da sadrže:**

   - **precizne navode lica, tj. pacijenta o načinu nastanka tjelesnih povreda (ko je nanio povrede, kada, kojim sredstvom su povrede nanijete i slično);**
   - **jasan i precizan opis tjelesnih povreda (boja, dimenzije, oblik i druge karakteristike, sa precizno označenim mjestom na tijelu na kojem se nalaze);**
   - **preglednu šemu prikaza tijela u odgovarajućoj veličini u kojoj su evidentirane sve konstatovane povrede;**
   - **pregledne fotografije povreda na kojima je označen datum njihovog nastanka, pri čemu će se fotografisanje povreda vršiti na adekvatan način, pod odgovarajućim uglom, osvjetljenjem i uz upotrebu kolor lenjira.**
   - **mišljenje ljekara o povezanosti navoda o načinu nastanka povreda i konstatovanih povreda.**

7. **U slučaju postojanja indikacija da je prema pregledanom zatvoreniku/ci postupano nasilno, o tome će bez odlaganja pisanim putem biti obaviješten rukovodilac UIKS-a, a podatak da je ova aktivnost sprovedena biće zabilježena u zdravstvenim evidencijama.**

8 Izvod iz 3. opšteg izvještaja Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, paragraf 51: Svi zdravstveni pregledi zatvorenika (bilo po dolasku ili kasnije) moraju se izvoditi tako da ih ne mogu čuti ni vidjeti zatvorski službenici, osim ukoliko dati ljekar ne zatraži drukčije. Nadalje, zatvorenici moraju biti pregledani pojedinačno, a ne grupno.

7. Tretmanski rad i reintegracija sa zatvorenicima/ama

Odsjek za tretman i reintegraciju broji 30 zaposlenih, a čega je 14 realizatora tretmana. U paviljonima su angažovana po dva realizatora tretmana i svaki od njih vodi grupu od oko 40 zatvorenika/ca. Po riječima zaposlenih, u UIKSu se primjenjuje specijalizovan tretmanski rad sa maloljetnicima koji sprovode posebno obučeni pripadnici Odsjeka za tretman i reintegraciju.

Prilikom prijema lica u UIKS, a na osnovu popunjenog upitnika o procjeni rizika, mišljenja centra za socijalni rad, tim sačinjen od psihologa, socijalnog radnika i pravnika donosi odluku o razvrstavanju lica u klasifikacionu grupu. Nakon toga, dodijeljeni realizator tretmana, metodom individualnog i/ili grupnog pristupa, sprovodi tretmanski rad sa zatvorenikom. Realizatori tretmana vode i evidenciju o svom radu u koji unose svoje dnevne aktivnosti grupne i individualne razgovore (planirane i neplanirane) i druge aktivnosti.

Reklasifikacija, tj. preraspoređivanje zatvorenika/ca u drugu klasifikacionu grupu, sprovodi se dva puta godišnje u junu i decembru. Prema navodima pripadnika Odsjeka za tretman i reintegraciju, oko 20 do 30 zatvorenika/ca pređe na svakih pola godine u povoljniju klasifikacionu (tretmansku) grupu, a sva lica koja su inicijalno razvrstana u A klasifikacionu grupu na dugim kaznama na slobodu budu puštena iz povoljnije klasifikacione grupe.

Zaposleni u Odsjeku za tretman i reintegraciju koji su zaduženi za obrazovanje i obuke zatvorenika/ca organizuju tematske radionice i obuke preko projekata civilnog sektora i međunarodnih organizacija. U saradnji sa Savjetom Evrope organizovane su grupne radionice na različite teme bolesti zavisnosti (od psihoaktivnih supstanci, alkohola), nasilje u porodici, seksualno nasilje, razvijanje socijalno-kognitivnih vještina i sl. Grupe se formiraju od manjeg broja zatvorenika/ca (od 8 do 10), koji se samostalno prijavljuju. Neučestvovanje u grupnim radionicama se posmatra negativno u kontekstu napredovanja u tretmanu. Primjer dobre prakse, odnosno primjer grupnog tretmanskog rada je radionica na temu HIV virusa koja je sprovedena u saradnji sa udruženjem Juventas, a nakon prijema u UIKS zatvorenika inficiranog ovim virusom. Nakon sprovedene radionice nije bilo nikakvih negativnih efekata po tog zatvorenika, odnosno bio je dobro prihvaćen od strane ostalih zatvorenika u paviljonu koji su pohađali navedenu radionicu.

7.1. Uslovni otpust

Službena lica su tokom posjete upoznala članove monitoring tima o problemu koji se javljao prilikom odlučivanja o molbama za uslovni otpust zatvorenika i tim povodom im je ukazano na sadržinu člana 121 stava 2 Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti koji, osim što obavezuje UIKS da sudu dostavi izvještaj o okolnostima koje se odnose na ličnost zatvorenika, njegovo vladanje za vrijeme izdržavanja kazne, na postignutaća svrhe kažnjavanja; podrazmijeva i obavezu dostavljanja mišljenja o procjeni rizika u pogledu bezbjednosti zatvorenika. Navedeno mišljenje UIKS, po nalogu suda, pribavlja od Uprave policije, Sektora za borbu protiv kriminala. Međutim, nerijetko se u praksi dešavalo da Odsjek za tretman UIKSa donese zaključak o zadovoljenju penoloških ciljeva u odnosu na zatvorenika o čijoj se molbi za uslovni otpust odlučuje, dok sa druge strane, istovremeno, Uprava policije utvrdi postojanje visokih bezbjednosnih rizika za njegov boravak na slobodi. U praksi, sudovi prilikom ocjene veći značaj pridaju postojanju bezbjednosih rizika nego zadovoljenju procesa resocijalizacije, zbog čega su molbe za uslovni otpust u najvećem broju slučajeva bile odbijene. Članovima monitoring tima omogućen je uvid u spise

predmeta koji predstavlja primjer opisane prakse.[9] Na ovu temu je tokom posjete razgovarano neposredno sa zatvorenicima, koji su izrazili nezadovoljstvo, smatrajući da su zbog negativnog mišljenja Uprave policije uskraćeni za mogućnost da im bude odobren uslovni otpust ili da dane vikenda provedu van UIKSa. Pored toga, značajan broj njih je ukazao na koruptivni potencijal kada je riječ o postupanju policijskih službenika, odnosno da im je bilo jasno stavljano do znanja da „pozitivno mišljenje policije ima svoju cijenu".

Decembra 2023. godine, Ustavni sud Crne Gore utvrdio je neustavnost člana 121 stava 2 Zakona o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti, koji je prestao da važi danom objavljivanja ove odluke u „Službenom listu Crne Gore".[10]

Zaposleni u Odsjeku za tretman su tokom razgovora sa članovima monitoring tima iznijeli stav da ne postoje problemi u vezi njihove svakodnevne dostupnosti zatvorenicima/ama. Prema njihovim navodima, zastoji u radu nastaju usljed velikog broja pisanih obraćanja zatvorenika unutar i van UIKSa, imajući u vidu da je internom organizacijom uređeno da se sva pisana komunikacija, lične i formalne prirode, zakazivanje ljekarskih pregleda van UIKSa i sl., sprovodi posredstvom Odsjeka za tretman. Sa druge strane, gotovo svi zatvorenici/ce sa kojima je obavljen razgovor istakli su da rijetko imaju priliku da viđaju realizatore tretmana, osim u slučaju kada je potrebno da podnesu neku molbu, pritužbu ili žalbu. Navedenu praksu, da se sva pisana komunikacija, lične i formalne prirode, zakazivanje ljekarskih pregleda van UIKSa i sl., sprovodi posredstvom Odsjeka za tretman, potvrdili su i zaposleni u ovom Odsjeku.

Usljed ovih navoda, članovi monitoring tima izvršili su uvid u dnevni spisak ulazaka na Paviljon F. Iako je iz službenih evidencija vidljivo da realizatori tretmana svakodnevno ulaze na paviljonu, pitanje je koliko se tamo zadržavaju, kao i da li su usmjereni na obavljanje administrativnih poslova, ili na tretmanski rad i reintegraciju zatvorenika.

PREPORUKA:

1. **Potrebno je razmotriti mogućnost rasterećivanja zaposlenih u Odsjeku za tretman kako bi imali priliku da se značajnije i u punom kapacitetu posvete tretmanskom radu sa zatvorenicima.**

9 Mišljenje Uprave policije, Sektora za borbu protiv kriminala, br. 8188 od 4. avgusta 2023. godine.

10 Odluka Ustavnog suda Crne Gore U-I br 2/20, od 26. decembra 2023. godine.

8. Režim izdržavanja kazne u Paviljonu za maloljetnike

U vrijeme posjete, 25. aprila 2023. godine, u ovom paviljonu su se nalazila dvojica maloljetnika, od kojih je jedan zatečen i sa njim je monitoring tim obavio razgovor.

Prema tvrdnjama zatečenog maloljetnika, realizator tretmana ga je obilazio na nekoliko dana, nekada na tek sedam dana. S obzirom na to da je nepismen, izrazio je želju da pohađa školu, ali mu to, kako kaže, nije bilo omogućeno. Ovaj maloljetnik se monitoring timu požalio da mu nisu omogućeni telefonski pozivi o trošku UIKSa, iako često nema sredstva na depozitu, kao i da su higijenski paketi nepotpuni. Paketi sadrže samo sredstva za čišćenje prostorija, dok četkicu za zube i pastu nije dobio. On je kazao i da nema dovoljno garderobe, sem one u kojoj je doveden u UIKS.

Zatečeni maloljetnik slobodno vrijeme uglavom provodi uz TV, gledajući informativni program i rijaliti programe, a posjete ima rijetko. Monitoring tim ga je zatekao kako prati sjednicu parlamenta na TV. Pomenuo je da i njegov brat izdržava kaznu u nekom drugom paviljonu UIKSa i dodao da ima problem sa drugim maloljetnikom, koji ga po njegovim navodima provocira kako bi napravio prestup. Takođe, požalio se da mu je nadoknada za rad u UIKSu samo 30 eura mjesečno.

Ovaj maloljetnik je obavijestio monitoring tim da je 12. februara 2023. godine bio disciplinski kažnjen jer je u paviljonu za maloljetnike trčao iz pravca kancelarije u pravcu njegove sobe i da se nije zaustavio na naredbu pripadnika Sektora za obezbjeđenje. Za ovaj disciplinski prestup izrečena mu je mjera izdvajanja na pet dana, uprkos činjenici da ranije nije bio kažnjavan.[11] Imajući u vidu međunarodne standarde[12], kao i zabranu izricanja disciplinske mjere upućivanja u samicu, Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, monitoring tim smatra da je konkretna mjera prema navedenom maloljetniku bila prestroga.

PREPORUKE:

1. **Potrebno je da UIKS, u budućem radu, mjeru izdvajanja prema maloljetnicima izriče isključivo kao krajnju mjeru, odnosno u izuzetnim, posebno opravdanim, situacijama.**

2. **Potrebno je da UIKS maloljetnicima obezbijedi osnovne higijenske pakete za održavanje lične higijene, kao i garderobu, u skladu sa godišnjim dobima.**

11 Rješenje Uprave za izvršenje krivičnih sankcija ZDK-DR-155 od 10. marta 2023. godine.

12 Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija (CRC), ratifikovana od strane svih članica Savjeta Evrope, predviđa da pritvor djece treba da bude krajnja mjera i vremenski odgovarajuće ograničena. Tom prilikom, djeca moraju biti zaštićena od svih oblika lošeg tretmana i da uživaju u konstruktivnom režimu koji ih priprema za povratak u zajednicu.

9. Obrazovanje, stručno osposobljavanje i informisanje zatvorenika/ca

Prilikom neposrednih razgovora sa zatvorenicima/ama, monitoring tim je dobio informaciju da su im dostupni domaći zakoni i propisi, da imaju mogućnost korišćenja biblioteke na svakom paviljonu, kao i mogućnost da se mjesečno pretplate i da dobijaju štampu preko zatvorske kantine. Prilikom prijema, oni se obavještavaju o pravima i obavezama koja imaju tokom izdržavanja kazne i o Pravilniku o kućnom redu. Sve spavaonice raspolažu sa TV uređajima i nekim od kablovskih kanala, što je i najzastupljeniji način na koji se zatvorenici/ce informišu o događajima izvan UIKSa.

Ono što nedostaje u kontekstu obrazovanja i stručnog osposobljavanja su program osnovnog i srednjeg obrazovanja zatvorenika/ca, sertifikovani programi stručnog osposobljavanja. UIKS je preko NVO Help uspio da obezbijedi obuku i sertifikate za zanate stolara, bravara, kuvara, automehaničara i elektro-tehničara. Međutim, najveći broj obuka i radionica je, iako korisan, kratkoročan i nema formalni karakter. U trenutku posjete, jedan zatvorenik koji je na izdržavanju duge kazne pohađao je fakultet, a jedan zatvorenik je pohađao osnovnu školu. Monitoring tim nije dobio informaciju o postojanju programa stručnog osposobljavanja koji podrazumijevaju rad u digitalnom okruženju (rad na računaru, osnovna IT obuka i sl.).

PREPORUKE:

1. **Potrebno je da UIKS, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke i inovacija preuzme mjere kako bi se zatvorenicima/cama omogućilo pohađanje programa osnovnog i srednjeg obrazovanja u UIKSu, kao i sertifikovanih vidova stručnog osposobljavanja koji su priznati na tržištu rada u zajednici.**

2. **Potrebno je da UIKS razmotri mogućnost da se zatvorenicima/cama omogući pohađanje programa stručnog osposobljavanja koji podrazumijevaju rad u digitalnom okruženju (rad na računaru, osnovna IT obuka i sl.).**

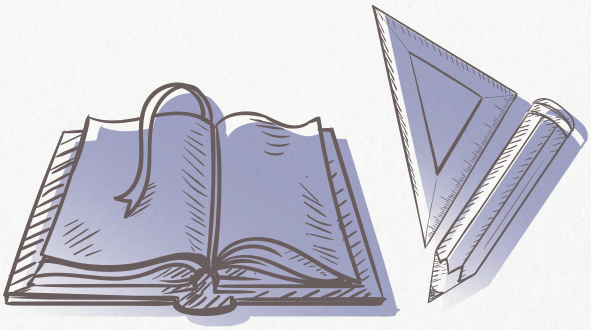

10. Radno angažovanje

Zatvorenici se aktivno uključuju u poslove koji obuhvataju zanatsku i poljoprivrednu proizvodnju, pomoćno-tehničke, administrativne, građevinske, kao i uslužne aktivnosti. Unutar paviljona za žene, postoji krojačka radionica u kojoj se zatvorenice obučavaju za rad na šivaćim mašinama i pružaju usluge šivenja za potrebe UIKSa. Žene su uglavom radno angažovane na poslovima vešeraja,[13] kao higijeničarke, u biblioteci, kao servirke i sl. Prema informacijama dobijenim od predstavnika UIKSa, neke od njih su angažovane i na uslužnim poslovima (kao servirke i higijeničarke) u upravnoj zgradi UIKSa.

Zanatske aktivnosti se sprovode u stolarskoj, rezbarskoj, limarskoj, krojačkoj, bravarskoj i auto-mehaničarskoj[14] radionici. Većina proizvoda koji nastaju u ovim radionicama koristi se za potrebe UIKSa, dok se određeni predmeti proizvode za komercijalne svrhe (proizvodi od drveta poput "crnogorske sofre", ikona i sl.).[15] Jedan broj zatvorenika se bavi i likovnom umjetnošću, te se u ponudi prodaje nalaze i umjetničke slike.

Monitoring tim je obišao zanatske radionice i tom prilikom je uočeno da su adekvatno opremljene. Zatvorenici sa kojima je obavljen razgovor su naveli da su zadovoljni radnim uslovima, kao i da im UIKS obezbjeđuje radne uniforme, te ne moraju da habaju ličnu garderobu. Kao aktuelni problem oni su pomenuli grijanje hala u kojima se nalaze radionice.

Uobičajeno, na "ekonomiji"[16] su radno angažovana lica sa najmanjim stepenom rizika od bjekstva. Zatvorenici su tokom razgovora istakli da su zadovoljni uslovima u kojima su radno angažovani.

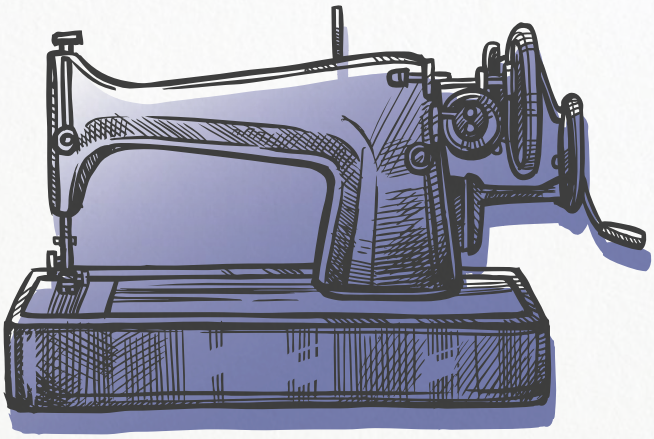

13 Vešeraj se nalazi u ženskom paviljonu i u njemu su radno angažovane isključivo žene sa tog odjeljenja.

14 Zatvorenici obavljaju manje popravke službenih vozila UIKSa.

15 Proizvodi od drveta poput "crnogorske sofre", ikona i sl.

16 Ekonomija UIKSa ima 40 grla stoke i 80 svinja, kao i plastenike sa povrćem i voćem, kojim se UIKS snabdijeva, a višak se prodaje na tržištu.

11. Kontakti sa spoljnim svijetom (dopisivanje, telefonski razgovori, paketi i posjete zatvorenika/ca)

Prema informacijama koje je monitoring tim dobio tokom posjete, podneske i druga pismena koja upućuju primaocima izvan i unutar UIKSa zatvorenici/ce predaju realizatorima tretmana. Prilikom primopredaje pismena, zatvorenicima/cama se ne izdaje potvrda o tome, što ih može dovesti u nepovoljan položaj ukoliko je potrebno da kasnije dokažu da su neki podnesak predali ili da su ga predali blagovremeno (pritužbu, žalbu i slično).

Pohvalno je to što se u svakom paviljonu nalazi sanduče za pritužbe koje se podnose Ombudsmanu Crne Gore. Ključeve ovih sandučića imaju isključivo ovlašćena lica iz kancelarije Ombusmana.

Prilikom nenadziranih razgovora, veliki broj zatvorenika/ca se žalio na kvalitet telefonskih govornica, tvrdeći da se veze često prekidaju. Prema navodima službenika, u vrijeme posjete u toku je bilo mijenjanje telefonskih govornica, a UIKS je ovaj problem nadomjestio time što je zatvorenicima/ama omogućeno korišćenje starijih modela mobilnih telefona bez interneta. Ovi telefoni se čuvaju kod pripadnika Sektora za bezbjednost u zaključanim kasetama i daju se zatvorenicima/cama u određenim intervalima tokom dana.

Prema navodima službenih lica, zatvorenici/ce ostvaruju zakonom propisano pravo na primanje paketa jednom mjesečno (težine do 5kg), sa stvarima za ličnu upotrebu. Paket ne može da sadrži hranu, a kontrola paketa se vrši u prisustvu zatvorenika/ce koji/ja je primalac paketa. Zatvorenici/ce tokom razgovora sa monitoring timom nisu iznosili/le žalbe oko ostvarivanja prava na prijem paketa.

Posjete zatvorenicima/cama se organizuju u posebno namijenjenim prostorijama. Pored redovnih posjeta, zatvorenici imaju pravo i na porodične posjete jednom mjesečno, u trajanju do tri sata.

PREPORUKA:

1. **Potrebno je da se prilikom predaje pismena službenicima UIKSa, zatvorenicima/ama izdaju potvrde koje će sadržati informacije o datumu i tačnom vremenu predaje, vrsti pismena koje je predato, odnosno njegovom primaocu, kao i potpis službenika UIKSa koji je pismena primio.**

12. Higijena u UIKSu

Po dolasku u UIKS, zatvorenici dobijaju osnovne higijenske pakete (toalet papir, sapun, četkicu za zube, brijač), što su i potvrdili prilikom razgovora. Iako je Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja (CPT) uputio preporuku UIKSu da se higijenski paketi prilagode i potrebama žena, odnosno da budu dopunjeni tamponima i ulošcima, to u praksi nije sprovedeno. U trenutku posjete, zatečena je žena koja nema primanja i kojoj po njenim tvrdnjama niko ne šalje pakete, koja je na pitanje kako se snabdijeva higijenskim ulošcima izjavila da joj daju cimerke. Ovakva praksa, pored toga što predstavlja degradirajuće postupanje, dovodi ženu u zavisan položaj u odnosu na druge zatvorenice, što potencijalno može biti i put ka zlostavljanju.

Zatvorenici/ce garderobu uglavnom šalju svojim porodicama na pranje, dok neki/e od njih koriste mogućnost da garderobu operu u UIKSu. Vešeraj koji se nalazi u ženskom paviljonu je adekvatno opremljen i prema navodima službenika UIKSa u potpunosti zadovoljava potrebe pranja i sušenja garderobe.

UIKS obezbjeđuje neophodna sredstva za održavanje higijene zajedničkih prostorija i spavaonica. Međutim, prilikom obilaska zajedničkih prostorija i spavaonica uočeno je da higijena direktno zavisi od ličnih navika i higijene samih zatvorenika/ca.

PREPORUKE:

1. **Potrebno je da higijenski paketi koji se obezbjeđuju zatvorenicama budu upotpunjeni higijenskim proizvodima za žene, kao što su higijenski ulošci i/ili tamponi.**

2. **Potrebno je da UIKS izvrši uticaj na pojedine zatvorenike/ce da poboljšaju higijenu prostorija u kojima borave i koje koriste, obezbjeđujući im adekvatnu opremu i higijenska sredstva za tu namjenu.**

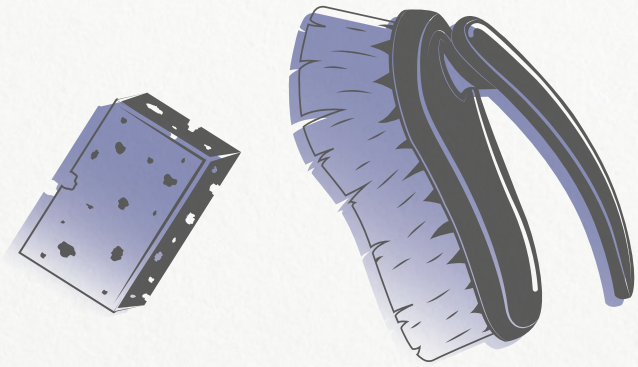

13. Preporuke

1. Potrebno je da UIKS obezbijedi najmanje četiri kvadratna metra prostora za svako lice lišeno slobode u višekrevetnim spavaonicama (bez obzira na to da li je u pitanju ćelijski ili sistem smještaja u bloku), ne računajući prostor predviđen za mokri čvor.

2. Potrebno je da UIKS izvrši renoviranje zajedničkih kupatila u muškim paviljonima kako bi prostori za tuširanje potpuno ispunjavali higijenske standarde.

3. Potrebno je na nivou cijelog UIKSa izvršiti zamjenu dotrajalih sanitranih uređaja u okviru mokrih čvorova.

4. Potrebno je da se poboljša dotok svježeg vazduha u svim spavaonicama u paviljonu za disciplinske mjere, kao i da se izvrši zamjena starih dušeka i jastuka.

5. Potrebno je da se u paviljonu C poboljša dotok svježeg vazduha i dnevnog svjetla.

6. Potrebno je da se zatvorenicama omogući dodatni prostor za aktivnosti na svježem vazduhu, imajući u vidu da je prostor koji im je trenutno na raspolaganju izuzetno skučen.

7. Potrebno je da UIKS posveti dodatnu pažnju kvalitetu i raznovrsnosti hrane, imajući u vidu pritužbu velikog broja zatvorenika/ca sa kojima su obavljeni razgovori da je hrana jednolična i bezukusna.

8. Potrebno je da UIKS razmotri mogućnost da se zatvorenicima/cama omogući periodična nabavka vitamina i dijetetskih suplemenata preko kantine ili na drugi bezbjednosno prihvatljiv način (npr. preko farmaceutskih ustanova, tj. apoteka).

9. Potrebno je obezbijediti da izvještaji ljekara o pregledima nakon upotrebe sredstava prinude ne budu ni u jednom trenutku dostupni pripadnicima Sektora za bezbjednost; ukoliko je neophodno da ovi izvještaji predstavljaju sastavni dio spisa predmeta o ocjeni opravdanosti i pravilnosti sredstava prinude, te spise bi trebalo čuvati kod starješine UIKSa, umjesto u prostorijama Sektora za bezbjednost.

10. Prilikom davanja ocjene o opravdanosti i pravilnosti primjene sredstava prinude, potrebno je da starješina UIKSa pruži odgovarajuće (kratko) obrazloženje.

11. U slučaju nezakonite ili prekomjerne upotrebe sredstava prinude, postupke za utvrđivanje odgovornosti službenika potrebno je pokrenuti i sprovesti bez odugovlačenja.

12. Potrebno je da tokom vođenja disciplinskih postupaka protiv lica lišenih slobode, koji nemaju sredstava da angažuju advokata o svom trošku, UIKS omogući pružanje pravne pomoći angažovanjem pravnika koji je zaposlen u Službi za kadrovske, kancelarijske i opšte poslove. O mogućnosti pružanja pravne pomoći tokom disciplinskog postupka, zatvorenici bi trebali biti obaviješteni blagovremeno i na nedvosmislen način.

13. Potrebno je da UIKS, u saradnji sa Ministarstvom pravde i Advokatskom komorom Crne Gore, preduzme mjere kojim će se obezbijediti besplatno advokatsko zastupanje maloljetnig lica lišenih slobode, protiv kojih se vodi disciplinski postupak u UIKSu, od strane advokata koji posjeduje posebna znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih, imajući u vidu obavezu svih državnih organa da se u svim aktivnostima koje se tiču djece staraju o njihovim najboljim interesima, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta. Potrebno je da UIKS, u skladu sa prethodno sačinjenom analizom o potrebnom broju stručnog profila zaposlenih u Sektoru za zdravstvenu zaštitu, angažuje nedostajući broj ljekara odgovarajućih specijalnosti i medicinskih tehničara.

14. Potrebno je da UIKS organizuje redovna dežursta ljekara u UIKSu tokom noći, vikendima i za vrijeme praznika.

15. Neophodno je sistemski urediti položaj zatvorenika/ca koji/e nisu državljani Crne Gore, a naročito u pogledu ostvarivanja njihovog prava na zdravstvenu zaštitu tokom izdržavanja kazne zatvora.

16. Potrebno je da UIKS ustanovi odgovarajuće procedure koje obezbjeđuju povjerljivost medicinske dokumentacije zatvorenika/ca, na način da ona bude izvan domašaja neovlašćenih lica, a naročito izvan domašaja pripadnika Sektora za bezbjednost u bilo kojoj situaciji.

17. Zdravstveni pregledi zatvorenika/ca bi trebalo da se izvode samo u prisustvu zdravstvenih radnika, tako da ih ne mogu čuti ni vidjeti pripadnici Sektora za bezbjednost ili drugo nemedicinsko osoblje, osim ukoliko zdravstveni radnik procijeni da je iz bezbjednosnih razloga neophodno i prisustvo trećih lica.[17] U tom slučaju, ljekar treba da u izvještaju o pregledu zabilježi podatak o prisustvu nemedicinskog osoblja (ime i prezime prisutnih službenika), uz navođenje razloga zbog kojih je zahtijevano njihovo prisustvo. U svakom slučaju, ljekarskom pregledu zatvorenika/ca ne bi trebalo da prisustvuju službenici koji su prema njima upotrebljavali sredstva prinude, zbog kojih se i vrši ljekarski pregled.

18. Izvještaji o ljekarskom pregledu zatvorenika/ca nakon upotrebe sredstava prinude i drugi pregledi u kojima se konstatuju tjelesne povrede treba da sadrže:

    - precizne navode lica, tj. pacijenta o načinu nastanka tjelesnih povreda (ko je nanio povrede, kada, kojim sredstvom su povrede nanijete i slično);
    - jasan i precizan opis tjelesnih povreda (boja, dimenzije, oblik i druge karakteristike, sa precizno označenim mjestom na tijelu na kojem se nalaze);
    - preglednu šemu prikaza tijela u odgovarajućoj veličini u kojoj su evidentirane sve konstatovane povrede;* pregledne fotografije povreda na kojima je označen datum njihovog nastanka, pri čemu će se fotografisanje povreda vršiti na adekvatan način, pod odgovarajućim uglom, osvjetljenjem i uz upotrebu kolor lenjira;* mišljenje ljekara o povezanosti navoda o načinu nastanka povreda i konstatovanih povreda.

19. U slučaju postojanja indikacija da je prema pregledanom zatvoreniku/ci postupano nasilno, o tome će bez odlaganja pisanim putem biti obaviješten rukovodilac UIKS-a, a podatak da je ova aktivnost sprovedena biće zabilježena u zdravstvenim evidencijama.

---

17 Izvod iz 3. opšteg izvještaja Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, paragraf 51: Svi zdravstveni pregledi zatvorenika (bilo po dolasku ili kasnije) moraju se izvoditi tako da ih ne mogu čuti ni vidjeti zatvorski službenici, osim ukoliko dati ljekar ne zatraži drugačije. Nadalje, zatvorenici moraju biti pregledani pojedinačno, a ne grupno.

20. Potrebno je razmotriti mogućnost rasterećivanja zaposlenih u Odsjeku za tretman i reintegraciju kako bi imali priliku da se značajnije i u punom kapacitetu posvete tretmanskom radu sa zatvorenicima.

21. Potrebno je da UIKS u budućem radu, mjeru izdvajanja/usamljenje prema maloljetnicima izriče isključivo kao krajnju mjeru, odnosno u izuzetnim, posebno opravdanim situacijama.

22. Potrebno je da UIKS maloljetnicima obezbijedi osnovne higijenske pakete za održavanje lične higijene, kao i garderobu, u skladu sa godišnjim dobima. Potrebno je da UIKS, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete, nauke i inovacija preduzme mjere kako bi se zatvorenicima/cama omogućilo pohađanje programa osnovnog i srednjeg obrazovanja u UIKSu, kao i sertifikovanih vidova stručnog osposobljavanja koji su priznati na tržištu rada u zajednici.

23. Potrebno je da UIKS razmotri mogućnost da se zatvorenicima/cama omogući pohađanje programa stručnog osposobljavanja koji podrazumijevaju rad u digitalnom okruženju (rad na računaru, osnovna IT obuka i sl.).

24. Potrebno je da se prilikom predaje pismena službenicima UIKSa zatvorenicima/ama izdaju potvrde koje će sadržati informacije o datumu i tačnom vremenu predaje, vrsti pismena koje je predato, odnosno njegovom primaocu, kao i potpis službenika UIKSa koji je pismena primio.

25. Potrebno je da higijenski paketi koji se obezbjeđuju zatvorenicama budu upotpunjeni higijenskim proizvodima za žene, kao što su higijenski ulošci i/ili tamponi.

26. Potrebno je da UIKS izvrši uticaj na pojedine zatvorenike/ce da poboljšaju higijenu prostorija u kojima borave i koje koriste, obezbjeđujući im adekvatnu opremu i higijenska sredstva za tu namjenu.

Izvještaj je priređen u okviru projekta “No impunity for violations and breach of human rights in Montenegro” koji sprovodi Građanska alijansa uz finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori. Sadržaj izvještaja predstavlja isključivu odgovornost Građanske alijanse i ne održava nužno stavove Evropske unije.

Funded by the European Union

GRAĐANSKA ALIJANSA
Civic Alliance - Aleanca Qytetare

Belgrade Centre for Human Rights

icj International Commission of Jurists

Ministarstvo javne uprave

POSJETA ZDRAVSTVENOJ USTANOVI
Specijalna bolnica za psihijatriju „Dobrota“ – Kotor

27. april 2023.

SADRŽAJ

1. Mandat Građanske alijanse i podaci o timu za posjetu 41
2. Uvodni razgovor sa menadžmentom i opšte informacije o Bolnici 42
3. Materijalni uslovi, smještaj, ishrana i higijena pacijenata 43
4. Fizičko (mehaničko) sputavanje 46
5. Prinudna hospitalizacija 46
6. Okupaciona terapija, tretmanski rad, slobodno vrijeme i odnos zaposlenih prema pacijentima 47
7. Kontakti pacijenata sa spoljnim svijetom 48
8. Preporuke za usklađivanje rada Bolnice sa važećim standardima ljudskih prava 49

1. Mandat Građanske alijanse i podaci o timu za posjetu

Građanska alijansa (u daljem GA) je započela realizaciju projekta „Bez nekažnjivosti za povredu i kršenje ljudskih prava u Crnoj Gori", u partnerstvu sa Beogradskim centrom za ljudska prava iz Srbije i Međunarodnom komisijom pravnika iz Brisela. Projekat se realizuje uz podršku Evropske unije.

Tokom 20 mjeseci realizacije projekta, GA želi da doprinese konsolidaciji demokratije, jačanju vladavine prava i zaštiti ljudskih prava u Crnoj Gori kroz uključivanje nevladinih organizacija u procese donošenja odluka u skladu sa pregovaračkim procesom. Među njima, projekat će doprinijeti i jačanju pravosuđa i pravde jer ova grana vlasti igra ključnu ulogu u obezbjeđivanju pravilnog uspostavljanja vladavine prava i zaštite osnovnih ljudskih prava u Crnoj Gori, sa fokusom na ugrožene grupe.

Članovi tima koji su obavili posjetu:

1. Milan Radović, Građanska alijansa
2. Aleksandra Dubak, Građanska alijansa
3. Vladica Ilić, Beogradski centar za ljudska prava
4. Jelena Jelić, Beogradski centar za ljudska prava

2. Uvodni razgovor sa rukovodiocima i opšte informacije o bolnici

Posjeta je započeta razgovorom s direktorom Bolnice, dr Aleksandrom Mačićem, kojom prilikom su dobijeni podaci u vezi sa kapacitetima, stručnim kadrom, aktivnostima i problemima sa kojima se ustanova suočava.

Prema navodima direktora, smještajni kapacitet Bolnice je 233 ležaja (koji je na dan posjete bio popunjen) i podijeljen je na sljedeća odjeljenja: Odjeljenje za forenzičko-sudsku psihijatriju, dva odjeljenja za produženo liječenje (tzv. muško i žensko hronično odjeljenje), dva odjeljenja za akutne psihoze (tzv. muško i žensko akutno odjeljenje), Odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti, kao i Otvoreno odjeljenje za akutne psihoze – muško sa odsjekom za elektroencefalografiju. Usljed skromnog godišnjeg budžeta, kao i postojeće sistematizacije, Bolnici nedostaje medicinskog kadra, posebno medicinske sestre i tehničari. U vrijeme posjete, u Bolnici je bilo zaposleno 197 medicinskih radnika i pomoćnog osoblja, i to: 19 ljekara (3 ljekara koji su na specijalizaciji u Bolnici), 1 stomatolog – koji radi liječenje, popravku i vađenje zuba, 1 dječji psihijatar, 7 psihologa, 5 socijalnih radnika, 2 EEG specijalista, 20 okupacionih terapeuta i psihologa, 94 medicinskih sestri i tehničara (čiju većinu čine medicinske sestre) i 64 nemedicinskog (pomoćnog) osoblja Bolnice. Prema tvrdnji direktora, i pored nedostatka osoblja u Bolnici uvijek (noću i tokom praznika) dežuraju po 2 psihijatra. Bolnica raspolaže i glavnom kuhinjom, iz koje se obroci razvoze po odjeljenjima.

Što se tiče posebno osjetljivih kategorija pacijenata, maloljetnici se rijetko primaju i ostaju kratko u Bolnici, uvijek u pratnji roditelja ili staratelja, i smještaju se u tzv. izolaciji, odnosno posebno izdvojenom smještajnom dijelu koji je formiran tokom pandemije COVID-19. Dalje, Bolnica nije prilagođena za pacijente koji prilikom kretanja moraju da koriste ortopedska pomagala. U trenutku posjete nije bilo takvih pacijenata, a prema službenim navodima, pacijenti koji imaju poteškoća prilikom kretanja se vrlo kratko zadržavaju u ovoj ustanovi. Starijima i pacijentima koji su u teškoj materijalnoj situaciji Bolnica putem donacija obezbjeđuje potrebnu garderobu i obuću. Odjeću, obuću, posteljinu i dušeke Bolnica dobija putem donacija (pojedinaca, vjerskih zajednica, Rotary kluba i sl.). Takođe, Bolnica je često u situaciji da za pacijente koji su materijalno ugroženi sama pribavlja potrebne ljekove.

Prema navodima direktora Bolnice, podrška u zajednici i dalje izostaje, zbog čega se veliki broj pacijenata – iako više nema potrebe da bude hospitalizovan - i dalje nalazi na smještaju u Bolnici, jer nemaju gdje drugo da budu ili ih porodice ne žele.

Razgovarajući i o prethodno upućenim preporukama Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja Savjeta Evrope (u daljem tekstu: CPT) iz izvještaja o posjeti Crnoj Gori 2017. godine, tim je dobio informaciju da Bolnica nije uspjela da smanji kapacitete soba, odnosno da broj ležaja i pacijenata u sobama upodobi sa standardima, kao i da se pacijentima i dalje daje antipsihotik klozapin, s tim da se po preporuci prethodno obavezno kontroliše krvna slika (posebno bijela krvna zrnca).

Posjeta je protekla u duhu dobre saradnje, te su timu za posjetu bili omogućeni uvid u traženu dokumentaciju, neometan pristup svim prostorijama, kao i nenadzirani razgovori sa zatečenim pacijentima, na svim odjeljenjima koje su predstavnici tima za posjetu obišli.

3. Materijalni uslovi, smještaj, ishrana i higijena pacijenata

Nakon obavljenog uvodnog razgovora, tim za posjetu je izvršio obilazak Odjeljenja za forenzičko-sudsku psihijatriju, muško hronično odjeljenje, žensko i muško akutno odjeljenje.

Pored vidne starosti i ruiniranosti određenih objekata, tim za posjetu je uočio napore osoblja da koliko je moguće više humanizuje hodnike i zajedničke prostorije odjeljenja. Međutim, i dalje nedostaje elemenata koji bi odjeljenjima (posebno za produženo liječenje) dali manje bolnički izgled. Primjera radi, ni na jednom odjeljenju nije zatečen sat ili kalendar, tako da pacijenti nemaju jasnu svijest o protoku vremena (bilo je pacijenata koji su predstavnike tima za posjete pitali koji je mjesec bio tog dana ili koliko je sati).

Uglavnom sve sobe i zajedničke prostorije imaju adekvatno prirodno i vještačko osvjetljenje i mogućnost provjetravanja. Takođe, higijena u Bolnici je zadovoljavajuća, uzimajući u obzir starost objekata.

Tokom obilaska odjeljenja, tim za posjetu nije uočio pacijente u pidžamama. Svi zatečeni pacijenti nosili su ličnu garderobu, koju (kako je već navedeno) obezbjeđuje Bolnica putem donacija. Pohvalna uočena praksa je povoljna za stvaranje osjećaja ličnog identiteta i samopoštovanja kod pacijenata.

a) Odjeljenje za forenzičko-sudsku psihijatriju

Ovo odjeljenje se nalazi u posljednjem (najvišem) objektu kruga Bolnice i broji 7 soba (sa po 3 kreveta), jednu sobu za izolaciju, trpezariju (zajednički dnevni boravak) i zajednički mokri čvor. U trenutku posjete, kapaciteti soba su bili popunjeni. Kao što je i ranije CPT utvrdio u svom izvještaju o posjeti Crnoj Gori 2017. godine, u odnosu na postojeći kapacitet, ovo odjeljenja je prenaseljeno, staro i nije opremljeno u skladu sa standardima. Dalje, iako svaka spavaonica ima po jedan ormar podijeljen na 3 pregrade (i svaka ima svoj ključ), dosta ličnih stvari pacijenata se nalazi oko i ispod kreveta. Takođe, sobe su prilično neprovjetrene i mračne. S obzirom na starost i oronulost ovog dijela Bolnice (posebno zajedničkog kupatila), higijena odjeljenja je zadovoljavajuća.

U ograđenom otvorenom dijelu, koji koriste isključivo pacijenti koji se nalaze na ovom odjeljenju, nalazi se košarkaški teren, klupe za sjedenje. Dvorište ovog odjeljenja nema nadstrešnicu, ali postoji trem pod kojim se nalazi jedna sprava za vježbanje (za vježbe zgibovi i „propadanje“), tako da pacijenti mogu da izađu na svjež vazduh i prilikom padavina. To je tzv. mali krug koji pacijenti mogu svakodnevno da koriste, dok neki pacijenti ovog odjeljenja – u zavisnosti od njihovog zdravstvenog stanja – mogu da izađu i u tzv. veliki krug, tj. prostor izvan ovoj objekta, gdje se nalazi i veći košarkaški teren, klupe za sjedenje i manja bašta.

Tokom obilaska ovog dijela Bolnice, ustanovljeno je da su sve prostorije pod video nadzorom, uključujući spavaonice i zajedničko kupatilo. Iako je u izvještaju CPT o posjeti Crnoj Gori 2017. godine ukazano da video nadzor ne bi trebalo koristiti u spavaonicama radi obezbjeđivanja minimalne privatnosti pacijenata, očigledno je da po ovoj preporuci i dalje nije postupljeno. U središnjem dijelu hodnika odjeljenja (ispred sobe za izolaciju) postoje tri nadzorne kamere. Jedna od njih je okrenuta ka ulazu u odjeljenje, druga pokriva ostatak hodnika (okrenuta je u suprotnom smjeru od ulaza), dok je treća usmjerena ka vratima sobe za izolaciju. Međutim, iza opisane treće kamere, nalazi se stepenište koje je pregrađeno rešetkama i koje vodi ka prostoriji u kojoj se nalaze sredstva za održavanje higijene. Ovaj dio hodnika odjeljenja nije pod video nadzorom, odnosno predstavlja

tzv. mrtvi ugao, i zbog rizika od vršenja zlostavljanja ga neodložno treba obuhvatiti video nadzorom. Takođe, nigdje na odjeljenju ne postoji obavještenje o video nadzoru.

Većina pacijenata ovog odjeljenja je ishranu ocijenila kao lošu. Pretežno su se žalili na količinu porcija za doručak i večeru, dodajući da je ishrana jednolična (npr. da za doručak uglavnom dobijaju salamu, marmeladu ili jaja), a da od svježeg voća povremeno dobijaju samo banane. Pacijenti su naveli da im je omogućeno da određene namirnice dobijaju putem paketa, kao i da hranu naručuju iz lokalnih restorana i lokala brze hrane. Nedostaju im posjete bliskih lica (porodice, prijatelja), dok se na rad zaposlenih u Bolnici nisu žalili.

Muško hronično odjeljenje

Odjeljenje se nalazi u istom objektu gdje i forenzičko odjeljenje. Odjeljenje raspolaže sa 7 soba i 46 kreveta. Nekim od pacijenata, ovo odjeljenje je višedecenijski dom. Većinu pacijenata čine oni koji su stariji od 50 godina života. U sobama (spavaonicama) se nalazi po 6, 8 ili 10 kreveta. Spavaonice su bez ikakvih ličnih obilježja ili predmeta pacijenata (fotografije, slike i sl.), čak i bez kaseta/ormarića za odlaganje ličnih stvari. Na odjeljenju postoji zasebna prostorija, tzv. magacin, u kojoj se drži zajednička garderoba svih pacijenata ovog odjeljenja (koju pacijenti dijele). Ovakav način postupanja ima negativan uticaj na očuvanje ličnog identiteta i privatnosti pacijenata, kao i na razvijanje njihove lične odgovornosti za čuvanje sopstvenih stvari.

U nekim prostorijama ovog odjeljenja je primijećena vlaga, a i sami pacijenti su potvrdili da zimi na tim mjestima kaplje voda. Probleme oko sanacije krova, odnosno dotrajalosti određenih objekata, potvrdio je i direktor Bolnice.

Odjeljenje ima zajednički dnevni boravak, sa klupama za sjedenje i televizorom, koji je svijetao, sa prozorima koji se otvaraju. Međutim, u trenutku posjete, u ovoj prostoriji je zatečeno desetak pacijenata od kojih su svi pušili (pušenje je dozvoljeno jedino u zajedničkom boravku), te je bilo prilično zagušljivo. Prilikom posjete, većina pacijenata ovog odjeljenja je spavala ili nije bila raspoložena za razgovor, te je utisak tima za posjetu sličan nalazima CPT iz posjete iz 2017. godine – da većina pacijenata na ovom odjeljenju najveći dio dana provodi spavajući ili u dnevnom boravku.

Zajedničko kupatilo na ovom odjeljenju, iako novo (u smislu higijene i sanitarnih uslova), ne štiti privatnost pacijenata (mokri čvorovi nemaju nikakvu pregradu). U vrijeme posjete, dio kupatila u kome se nalaze tuš kabine je bio zaključan. Prema dobijenim informacijama, taj dio kupatila se zaključava da bi se spriječilo uništavanje sanitarnih uređaja (tuševa i crijeva) i povređivanje pacijenata.

Svakog dana se sa pacijentima ovog odjeljenja rade fizičke vježbe, a oni takođe imaju na raspolaganju i sto za stoni tenis. Pacijenti, kojima zdravstveno stanje to omogućava, većinu dana provode u dvorištu Bolnice i na okupacionim terapijama.

Muško akutno odjeljenje

Prilikom obilaska akutnog odjeljenja, tim za posjetu se fokusirao na prostoriju za fizičko (mehaničko) sputavanje i evidentiranje navedene mjere. U vrijeme posjete, ova prostorija se koristila kao redovna soba (spavaonica) za jednog pacijenta Bolnice (prema njemu nije određena mjera fizičkog sputavanja). Ovo neminovno otvara pitanje na koji način se do sad primjenjivala mjera fizičkog sputavanja pacijenata odjeljenja, odnosno da li se pacijent koji je u ovoj prostoriji smješten svaki put premještao iz te prostorije dok se u njoj primjenjivalo fizičko sputavanje drugih pacijenata. Bez sumnje, ovakvu praksu treba neodložno prekinuti i obezbijediti da prostorija za fizičko sputavanje na odjeljenju bude korišćena samo u tu svrhu, a ne i kao redovna soba za pacijente.

Kratkim opažanjem, stečen je utisak da je ovo odjeljenje organizovano po istom principu kao i muško hronično odjeljenje, kao i da su materijalni uslovi smještaja vrlo slični (odjeljenje se nalazi u drugom dijelu istog objekta).

Žensko akutno odjeljenje

Ovo odjeljenje se nalazi u dvospratnom objektu iznad upravne zgrade. Sastoji se od 7 soba u kojima ima ukupno 22 ležaja, zajedničkog kupatila, zajedničke trpezarije, kao i jedne prostorije za izolaciju, odnosno fizičko sputavanje. Na dan posjete, na ovom odjeljenju je bilo smješteno 19 pacijentkinja.

Higijena i izgled odjeljenja su primijetno bolji u odnosu na gore opisana muška odjeljenja. Međutim, zajedničko kupatilo je u lošem stanju, odnosno neophodno je njegovo renoviranje i zamjena starih i dotrajalih sanitarnih uređaja. Pacijentkinje sa kojima je obavljen razgovor su se požalile na to što postoji samo jedna toaletna šolja i to sa polomljenom daskom, odnosno što moraju da koriste tzv. čučavac. Takođe, primijećeno je da je dio kupatila sa tušem zaključan. Prema dobijenim podacima, pacijenktinje se tuširaju pod nadzorom medicinskog osoblja.

Pacijentkinje ovog odjeljenja su takođe ishranu ocijenile kao lošu, ali je i njima omogućeno da hranu kupuju iz lokalnih restorana i lokala brze hrane.

Tokom nenadziranih razgovora, pacijentkinje kojima je oduzeta poslovna sposobnost su se žalile na rad zaposlenih u centrima za socijalni rad, odnosno na staratelje. Prema njihovim navodima, sa strateljima imaju kontakt samo jednom mjesečno – u vrijeme kada im na račun liježe uplata penzije ili neko drugo redovno primanje.

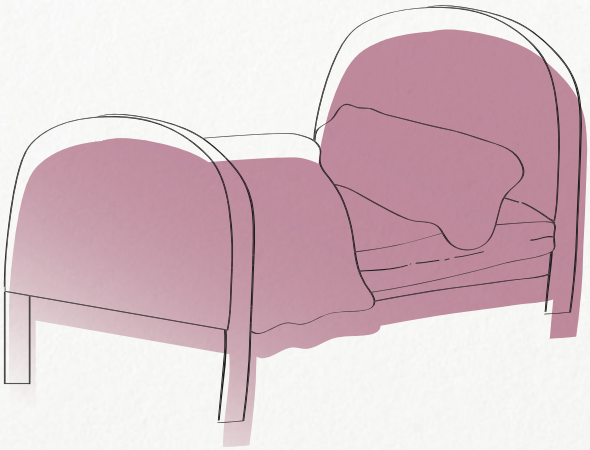

4. Fizičko (mehaničko) sputavanje

Prema navodima direktora Bolnice, svi medicinski tehničari su pohađali obuku o sputavanju agitiranih pacijenata. Uvidom u evidencije fizičkog (mehaničkog) sputavanja pacijenata, utvrđeno je da se ovoj mjeri rijetko pribjegava, da se primjenjuje kratko (na par sati) i da se sprovodi isključivo po nalogu ljekara. Isto tako, nije utvrđen šablon tretiranja pacijenata na ovaj način (npr. vezivanje tokom cijele noći). U ručno vođenim evidencijama unose se vrijeme fiksiranja i defiksiranja – s tim što je na muškom akutnom odjeljenju na više mjesta uočeno da vrijeme defiksiranja nije navedeno, razlozi primjenjivanja mjere, kao i svojeručan potpis ljekara - najčešće bez faksimila. Po mišljenju tima, način vođenja ovih evidencija je potrebno unaprijediti u nekoliko pogleda. Prvo, potrebno je uvijek posebno naznačiti koji ljekar je odobrio primjenu mjere, a koji je odredio njen prestanak, čak i kad se radi o istom ljekaru. Drugo, potpisi ljekara koji su odobrili primjenu mjere i njen prestanak bi trebalo da uvijek budu snabdjeveni faksimilom. I treće, u cilju sprečavanja mogućnosti naknadnog upisivanja podataka (tzv. antidatiranje), evidencije fizičkog sputavanja bi trebalo voditi i elektronski, uz poštovanje svih principa koji se odnose na informacionu bezbjednost i zaštitu podataka o ličnosti.

Prostorije za izolaciju i mjeru fizičkog (mehaničkog) sputavanja na muškom i ženskom akutnom odjeljenju se nalaze odmah pored soba za medicinsko osoblje i u njima je omogućen vizuelni kontakt sa osobljem preko staklenog paravana. Prilikom obilaska ovih prostorija utvrđeno je da jedna od njih nije pod video nadzorom, iako je to od izuzetnog značaja – između ostalog – i za kasniji nadzor nad pravilnošću primjene mjere fizičkog sputavanja. Osoblje Bolnice nije bilo sigurno koliko dugo se čuvaju video zapisi u elektronskoj memoriji Bolnice (pretpostavljaju oko 30 dana), a takođe je izjavilo da se video zapisi iz prostorija fizičkog sputavanja – dok se ta mjera primjenjuje – ne izdvajaju i ne čuvaju. Ovakva praksa onemogućuje kasniju provjeru opravdanosti i pravilnosti primjene mjere sputavanja. Najzad, obilaskom muškog hroničnog odjeljenja utvrđeno je da ne postoji posebno opredijeljena prostorija za fizičko sputavanje pacijenata. Pacijenti se vezuju kaiševima za krevet u spavaonicama u kojima borave i ostali pacijenti. Prema službenim navodima, takvi pacijenti se obilaze u jako kratkim periodima i sputavanje traje samo onoliko koliko je potrebno pacijentu da izađe iz agitiranog stanja.

5. Prinudna hospitalizacija

Na ženskom akutnom odjeljenju se tokom posjete nalazila pacijentkinja koja je tvrdila da „ne zna zašto je smještena u Bolnici“ i da nije sigurna da li je potpisala pristanak na liječenje (hospitalizaciju) ili je prinudno zadržana, kao i pacijentkinja koja je tvrdila da je u Bolnici hospitalizovana dobrovoljno, odnosno na osnovu njenog pristanka, a za koju se uvidom u odluku o njenom smještaju u Bolnicu ispostavilo je da je hospitalizovana na osnovu rješenja suda o prisilnom smještaju. Treća pacijentkinja je tvrdila da je prilikom smještaja u Bolnicu „potpisala neke papire“, ali da nije sigurna šta je potpisala, s obzirom na to da nije dobila svoj primjerak potpisanih dokumenata. Ona je napomenula da joj je prilikom prijema od strane osoblja Bolnice rečeno da će, ako odbije da potpiše ponuđenu dokumentaciju, biti prinudno zadržana i da će „teško izaći“ iz Bolnice.

Razgovorom sa direktorom Bolnice je utvrđeno da se pacijentima koji se u Bolnici nalaze na osnovu pristanka - ne izdaju primjerci potpisanih pristanaka na liječenje i smještaj u Bolnicu (hospitalizaciju). Takav pristup bi trebalo promijeniti i svakom pacijentu koji da pristanak na liječenje

i pristanak na smještaj u Bolnicu (hospitalizaciju) dati primjerak potpisanog pristanka. Pacijenti bi uvijek trebalo da znaju da li su na liječenju u Bolnici zadržani prinudno ili se u njoj pak nalaze dobrovoljno, kao i da imaju pravo uvida u svoju medicinsku dokumentaciju.

Pored toga, tim za posjetu želi da naglasi da davanje pristanka pacijenta na liječenje i pristanka na smještaj u Bolnici (hospitalizaciju) podrazumijeva i mogućnost da se ovi pristanci opozovu u svako doba. Jednom dat pristanak pacijenta na liječenje i smještaj uvijek može biti opozvan, te ne može biti osnov da se pacijent zadrži na liječenju u Bolnici protivno svojoj volji, odnosno da bude lišen slobode od strane osoblja Bolnice. Iz tog razloga, tim za posjetu smatra da postupak prisilnog zadržavanja i smještanja pacijenta u zdravstvenu ustanovu (članovi 35 i 36 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica) treba pokretati neodložno, čim se ocijeni da su za to ispunjeni uslovi iz člana 32 Zakona, tako i u odnosu na pacijenta koji se nalazi u Bolnici na osnovu prethodno datog pristanka. Drugim riječima, ako su ispunjeni uslovi za prisilan smještaj i zadržavanje iz člana 32 Zakona, postupak prisilnog smještanja u ustanovu pacijenta koji je prethodno u nju smješten na osnovu pristanka ne treba odlagati i pokretati ga tek nakon što pacijent opozove dati pristanak na liječenje i smještaj, kako to propisuje član 37 Zakona.

6. Okupaciona terapija, tretmanski rad, slobodno vrijeme i odnos zaposlenih prema pacijentima

Bolnica raspolaže prostorijama za okupacionu terapiju, i to za slikanje, izradu predmeta od keramike, održavanje bašte i staklenika.

Grupne radionice sa psiholozima i defektolozima organizuju se dva puta nedjeljno na Odjeljenju za forenzičko-sudsku psihijatriju. Pacijenti na ovom odjeljenju imaju i mogućnost šetnje i korišćenja teretane dva puta dnevno po jedan sat.

Prilikom razgovora sa pacijentima uočeno je da nemaju tačnu predstavu o vremenu, a posebno su se na to osvrnule i požalile pacijentkinje ženskog akutnog odjeljenja. Neke od njih su u trenutku posjete bile tek desetak dana u Bolnici. Na ovom ženskom odjeljenju šetanja i boravak u krugu Bolnice dozvoljeni su pacijentkinjama čije zdravstveno stanje to dozvoljava, odnosno za koje osoblje ima povjerenje da neće napustiti bolnički krug. Na ovakav vid tretmana požalilo se više pacijentkinja, ističući da najveći dio dana provode u zajedničkom hodniku između soba, sjedeći i konzumirajući cigarete.

Tokom posjete, bilo je kako pohvala, tako i zamjerki od strane pacijenata i pacijentkinja u vezi sa kvantitetom, kvalitetom, načinom i sadržajem komunikacije medicinskog osoblja prema njima. Prema njihovima navodima, individualni razgovori pacijenata sa psihijatrima i psiholozima se jako rijetko obavljaju. Kontakt sa ljekarima imaju uglavnom putem jutarnjih vizita, a terapija se najčešće svodi na primjenu farmakoterapije (za sedam dana koliko je jedna pacijentkinja sa ženskog akutnog odjeljenja bila na prinudnoj hospitalizaciji, navela je da je samo jednom razgovarala sa psihologom i da je uglavnom pod sedativima). Takvu praksu je potvrdila i pacijentkinja na ženskom akutnom odjeljenju, koja u tom odjeljenju boravi osam mjeseci. Pacijentkinje ženskog akutnog odjeljenja su bile mnogo zadovoljnije radom i komunikacijom sa medicinskim tehničarkama, nego sa radom ljekara.

7. Kontakti pacijenata sa spoljinim svijetom

Posjete u Bolnici su i dalje zabranjene, prema mjerama koje su donijete 2020. godine tokom pandemije COVID-19. Prilikom obilaska Bolnice, nije uočeno da bilo ko od zaposlenih nosi zaštitne maske za lice, koje su prema navedenim mjerama bile obavezne, radi smanjenja mogućnosti prenošenje virusa. Imajući u vidu da trenutna epidemiološka situacija nije više u toj mjeri ugrožavajuća, trebalo bi razmotriti ukidanje zabrane posjeta pacijentima koji se nalaze u Bolnici.

Pacijentima je u određenim vremenskim intervalima tokom dana dopušteno korišćenje ličnih mobilnih telefona, što veliki broj njih smatra vrlo dobrom pogodnošću. Međutim, jedna od pacijentkinja na ženskom akutnom odjeljenju je izrazila nezadovoljstvo time što joj nije omogućeno da sa maloljetnim djetetom razgovara putem video poziva na mobilnom telefonu. Imajući u vidu posebno osjetljivu situaciju djece koja su odvojena od roditelja i njihovu potrebu da sa roditeljima održavaju kontakte, kao i obavezu institucija da u svim svojim aktivnostima vode računa o najboljim interesima djece, Bolnica bi trebalo da obezbijedi tehničke mogućnosti kojima bi se pacijentima koji imaju maloljetnu djecu omogućilo da, pored audio poziva, sa njima razgovaraju i putem video poziva.

8. Preporuke za usklađivanje rada bolnice sa važećim standardima ljudskih prava

1. Nadležno ministarstvo bi trebalo preduzeti mjere u cilju povećanja broja zdravstvenih radnika, posebno medicinskih sestara i tehničara, u cilju rasterećenja Bolnice i pružanja efikasnije zdravstvene zaštite svim pacijentima koji se tu smještaju.[18]

2. Nadležno ministarstvo treba obezbijediti sredstva kako bi se unaprijedili materijalni uslovi u Bolnici i renovirala određena odjeljenja, odnosno obezbijedila odgovarajuća životna sredinu za pacijente svih odjeljenja Bolnice; u okviru takvih renoviranja, posebna pažnja će biti poklonjena broju pacijenata koji se smješta po jednoj prostoriji (da ne bude smješteno više od četiri pacijenta).

3. Bolnica treba preduzeti mjere u cilju zamjene dotrajalih sanitarnih uređaja u okviru mokrih čvorova, kao i obezbjeđivanja privatnosti pacijenata tokom tuširanja (zajedničko kupatilo na muškom hroničnom odjeljenju).

4. Bolnica treba preduzeti neophodne aktivnosti kako bi se sobe, hodnici i zajedničke prostorije odjeljenja humanizovale, podsticanjem pacijenata da ukrase prostorije ličnim stvarima, ali i obezbjeđivanjem satova i kalendara po odjeljenjima. Takođe, Bolnica će svakom pacijentu ponaosob obezbijediti kasetu za odlaganje ličnih stvari.

5. Bolnica treba uložiti veće napore da se poveća ponuda terapeutskih i rehabilitacionih aktivnosti (npr. radna terapija, individualna i grupna, psihoterapije, edukacije, sport) i uključiće više pacijenata u aktivnosti prilagođene njihovim potrebama (što podrazumijeva zapošljavanje većeg broja medicinskog osoblja).[19]

6. Bolnica treba svim pacijentima obezbijediti zadovoljavajući kvalitet ishrane, u skladu sa važećim propisima i standardima, koji će podrazumijevati mogućnost redovne konzumacije mesa, svježeg i raznovrsnog voća i povrća.

7. Bolnica treba svim ljekarima, psihijatrima i drugom zdravstvenom osoblju obezbijediti štampani materijal sa važećim standardima koji se odnose na mjeru fizičkog sputavanja (npr. revidirane standarde Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja — CPT).[20]

8. Bolnica treba ujednačiti praksu vođenja evidencija fizičkog (mehaničkog) sputavanja, na način što će se uvijek posebno naznačavati koji ljekar je odobrio primjenu mjere, a koji je odredio njen prestanak, čak i kad se radi o istom ljekaru, i tako što će svaki nalog za primjenu ove mjere i njen prestanak, odnosno potpis ljekara, biti snabdjeven i faksimilom ljekara. Takođe, bi bilo poželjno da se uvede i elektronska evidencija primjene mjere fizičkog sputavanja, kako bi se spriječila potencijalna mogućnost antidatiranja.

9. Bolnica treba obezbijediti da se u evidenciji o fizičkom sputavanju uvijek unose podaci o odvezivanju pacijenta zbog hranjenja, obavljanja fizioloških potreba i slično, kao i o njihovim obilascima za vrijeme trajanja mjere fizičkog sputavanja.

---

18 Ovo je preporuka i CPT iz izvještaja o posjeti Crnoj Gori iz 2017. godine.

19 *Ibid.*

20 Standardi su navedeni i u okviru CPT iz izvještaja o posjeti Crnoj Gori iz 2017. godine.

10. Bolnica treba bez odlaganja na svakom odjeljenju da obezbijedi posebnu prostoriju za sprovođenje mjere fizičkog (mehaničkog) sputavanja, odnosno ova mjera se više neće sprovoditi u sobama u kojima se nalaze i drugi pacijenti. Bolnica će prostoriju za fizičko (mehaničko) sputavanje na muškom akutnom odjeljenju koristiti isključivo za tu namjenu.

11. Bolnica treba preduzeti mjere u cilju poboljšanja sistema video nadzora tako što će sve prostorije koje se koriste za mjeru fizičkog (mehaničkog) sputavanja pokriti video nadzorom i uvešće praksu da se video zapis mjere izoluje i da se taj materijal čuva duži vremenski period (preporuka do pet godina).

12. Bolnica treba u cilju poboljšanja sistema video nadzora u zajedničkom hodniku na Odjeljenju za forenzičko-sudsku psihijatriju postaviti veći broj nadzornih kamera, onemogućavajući na taj način postojanje tzv. mrtvih uglova na hodnicima.

13. Bolnica treba na svim odjeljenjima, na mjestima vidljivim pacijentima, okačiti obavještenje o tome koje prostorije su pod video nadzorom.

14. Bolnica treba u cilju očuvanja minimuma privatnosti pacijenata, koja borave na Odjeljenju za forenzičko-sudsku psihijatriju, ukloniti video nadzor iz soba.

15. Bolnica treba omogućiti svakom pacijentu boravak na svježem vazduhu u trajanju od najmanje dva časa dnevno, vodeći računa o zdravstvenom stanju pacijenata.

16. Prilikom smještaja pacijenata na osnovu datog pristanka na liječenje i pristanka na smještaj, tj. hospitalizaciju, Bolnica treba po jedan primjerak ovih dokumenata uručiti pacijentu.

17. Prema pacijentima zadržanim i smještenim na osnovu pristanka, Bolnica treba pokretati postupke prisilnog zadržavanja i smještaja u ustanovu čim se ocijeni da su za to ispunjeni uslovi propisani članom 32 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, odnosno neće odlagati pokretanje ovih postupaka do trenutka kad pacijent opozove ranije dati pristanak na liječenje i smještaj.

18. Bolnica treba uputiti inicijativu resornom ministarstvu radi ukidanja zabrane posjeta pacijentima, a do tada će im omogućiti, ukoliko žele, da putem video poziva komuniciraju sa članovima porodice.

19. Bolnica treba preduzeti potrebne mjere da se pacijentima koji imaju maloljetnu djecu omogući da, pored audio poziva, sa njima razgovaraju i putem video poziva.

20. Uprava Bolnice treba organizovati obuke o primjerenoj i profesionalnoj komunikaciji između medicinskog osoblja i pacijenata i uspostaviće sistem za prijavljivanje i rješavanje takvih slučajeva.

Izvještaj je priređen u okviru projekta “No impunity for violations and breach of human rights in Montenegro” koji sprovodi Građanska alijansa uz finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori. Sadržaj izvještaja predstavlja isključivu odgovornost Građanske alijanse i ne održava nužno stavove Evropske unije.

Funded by the European Union

GRAĐANSKA ALIJANSA
Civic Alliance - Aleanca Qytetare

Belgrade Centre for Human Rights

icj International Commission of Jurists

Ministarstvo javne uprave

MONITORING POSJETA CENTRU BEZBJEDNOSTI U PODGORICI

Predstavnici NVO Građanska alijansa i Beogradskog centra za ljudska prava obavili su dvije monitoring posjete Centru bezbjednosti u Podgorici – večernju nenajavljenu posjetu 13. juna 2023. i dnevnu posjetu narednog dana 14. juna 2023, radi obilaska prostorija za zadržavanje, obavljanja nenadziranih razgovora sa zatečenim licima lišenim slobode, razgovora sa policijskim službenicima, uvida u relevantnu dokumentaciju i upoznavanja sa procedurama koje prate lišenje slobode i ostvarivanje ljudskih prava građana.

Tokom večernje posjete od 13. juna 2023. godine, monitoring tim je obišao prostorije za zadržavanje lica i razgovarao sa četiri zatečena zadržana lica.

Dnevnu posjetu od 14. juna 2023. godine monitoring tim je započeo uvodnim razgovorom sa načelnikom Centra bezbjednosti, Goranom Jokićem. Tom prilikom, načelnik Centra bezbjednosti je istakao da u posljednje dvije godine nisu imali prijavljene slučajeve zlostavljanja ili mučenja, kao ni slučajeve prekomjerne upotrebe sredstava prinude. Načelnik je naglasio da se Centar bezbjednosti suočava sa velikim deficitom zaposlenih policijskih službenika, odnosno da je u vrijeme posjete nedostajalo oko 150 službenika, zbog čega se posao obavlja uz veliki broj prekovremenih sati rada zaposlenih.

Nakon razgovora sa načelnikom Centra bezbjednosti, monitoring tim je obavio razgovor sa jednim licem lišenim slobode sa kojim je razgovarano i tokom večernje posjete, kao i sa komandirom Stanice policije za javni red i mir, Milanom Radusinovićem, i načelnikom Odjeljenja bezbjednosti kriminalističke policije i komandirom Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici, Srđanom Koraćem.

Prilikom obje posjete Centru bezbjednosti u Podgorici, svi policijski službenici ostvarili su izuzetnu saradnju sa članovima monitoring tima, što je omogućilo neometano sprovođenje posjeta. Članovima monitoring tima pružene su sve tražene informacije, omogućen je obilazak prostorija za zadržavanje, kao i nenadziran razgovor sa zadržanim licima, uz pristup relevantnoj dokumentaciji. Dodatno, Centar bezbjednosti je nakon posjete dostavio kopije zatražene dokumentacije za potrebe sačinjavanja ovog izvještaja.

1. Pokrivenost video nadzorom

Cijela zgrada Centra bezbjednosti je pokrivena video nadzorom (spolja i iznutra). Na početku večernje posjete, dežurni policijski službenik je monitoring tim sproveo do prostorija za zadržavanje lica. Na putanji ka prostorijama za zadržavanje iz Stanice policije za javni red i mir, kojom se sprovode lica lišena slobode, monitoring tim je uočio manji dio koji nije pokriven video-nadzorom – kod stepenica u pravcu restorana Centra.

Dio Centra bezbjednosti u kojem se nalaze prostorije za zadržavanje lica (sve prostorije, hodnik i mokri čvorovi) je u potpunosti pokriven video nadzorom. Prema pisano dobijenim informacijama, sistem video nadzora koji se nalazi u prostorijama za zadržavanje koji obuhvata hodnike, prolaze, ulaze/izlaze i dio prostorija gdje se nalaze i u toku smjene borave policijski službenici zaposleni na obezbjeđenju zadržanih i lica lišenih slobode, ima mogućnost snimanja i čuvanja video materijala do 45 dana, dok video nadzor koji se nalazi u samim prostorijama u kojima borave zadržana i lica lišena slobode ima mogućnost snimanja i čuvanja video materijala sedam dana.[21] Monitoring tim nije upoznat sa razlozima značajno kraćeg roka tokom kojeg se čuva video materijal iz prostorija za zadržavanje u odnosu na video materijal iz drugih prostorija ovog dijela Centra bezbjednosti.

U posljednjem izvještaju Evropskog komiteta za sprečavanje torture i nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (dalje: CPT) upućenom Crnoj Gori preporučeno je da svi djelovi policijskih stanica budu pokriveni audio i/ili video nadzorom i da video snimke treba čuvati najmanje 60 dana, a idealno i duže.[22]

Sa spoljne strane vrata svih prostorija za zadržavanje lica nalaze se obavještenja da su te prostorije pod video nadzorom. Po mišljenju monitoring tima, oba obavještenja bi trebalo da se nalaze i unutar samih prostorija, kako bi se osiguralo da lica koja su zadržana i lišena slobode budu obaviještena o tome, s obzirom da prije ulaska u prostoriju za zadržavanje često neće biti u mogućnosti da pročitaju navedeno obavještenje (usljed kratkog roka zadržavanja u hodniku, stanja alkoholisanosti i slično).

Oprema sistema video nadzora u dijelu Centra bezbjednosti u kojem se nalaze prostorije za zadržavanje lica je zastarjela, a kvalitet snimaka je nezadovoljavajući. Policijski službenici zaposleni na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode su obavijestili monitoring tim da će se u predstojećem periodu uvesti novi sistem video nadzora koji će biti kvalitetniji.

---

21 Akt Odjeljenja bezbjednosti Podgorica, br. 73/076/23-21465/2, od 31. jula 2023. godine, upućen Građanskoj alijansi.

22 Izvještaj CPT od 22. juna 2023. godine, o ***ad hoc*** posjeti Crnoj Gori izvršenoj od 7. do 13. juna 2022. godine, CPT/Inf(2023)10, paragraf 35.

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je renovirati opremu sistema video nadzora u dijelu Centra bezbjednosti u kojem se nalaze prostorije za zadržavanje lica;**
2. **Potrebno je obezbijediti da cjelokupno stepenište ka prostorijama za zadržavanje, u pravcu restorana Centra, bude pokriveno video-nadzorom, odnosno da se tim nadzorom pokrije tzv. mrtav ugao koji je postojao u vrijeme posjete;**
3. **Potrebno je obezbijediti da se cjelokupan video materijal iz prostorija za zadržavanje lica čuva i drugih djelova Centra bezbjednosti najmanje 60 dana, u skladu sa preporukom CPT;**
4. **Potrebno je da unutar prostorija za zadržavanje lica postoji obavještenje o tome da su te prostorije pod video nadzorom.**

2. Prostorije za prikupljanje obavještenja od građana i saslušanje osumnjičenih

Unutar Centra bezbjednosti ne postoje zasebne prostorije za prikupljanje obavještenja od građana i saslušanje osumnjičenih koje su pod audio i vizuelnim nadzorom. Prema riječima komandira Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici, u toj stanici su ranije postojale prostorije u kojima su se isključivo prikupljala obavještenja od građana i saslušavali osumnjičeni (tzv. kancelarije za obradu), koje nisu bile korišćene kao redovne kancelarije zaposlenih. Međutim, povećanje obima posla koje je dovelo do povećanja broja policijskih službenika kriminalističke policije i izdvajanje posebnih prostorija za rad sa djecom i maloljetnicima, a što nije bilo praćeno povećanjem prostornih kapaciteta, rezultiralo je time da se razgovori policijskih službenika kriminalističke policije i građana ili osumnjičenih vrše u kancelarijama inspektora, čak i do toga da se ove kancelarije – po riječima komandira Stanice kriminalističke policije – ponekad koriste za obavljanje povjerljivih razgovora lica sa njihovim advokatima prije uzimanja izjave, kao i za obavljanje ljekarskih pregleda (ako je lice zadržano ili lišeno slobode, ljekarski pregledi se obavljaju u prostorijama za zadržavanje). U kancelarijama kriminalističkih inspektora čuvaju se i spisi ostalih predmeta, a tokom posjete u njima su – u plakarima ili naslonjeni uz zid – uočeni i predmeti za koje su prisutni kriminalistički inspektori tvrdili da se radi o oduzetim predmetima, neki i čak prije 20 godina (stari mobilni telefoni, dugačke metalne šipke, dio skele, protivpožarni aparat sa isteklim atestom, itd.). Najveći broj ovih predmeta nije bio obilježen na način koji potvrđuje tvrdnje službenika o tome da je riječ o oduzetim predmetima. U nekoliko prostorija kriminalističkih inspektora je uočeno i da su letve štokova vrata bile izvađene iz ležaja i naslonjene uz zid pored ulaznih vrata, što su prisutni službenici pripisali lošem kvalitetu stolarije.

CPT ukazuje na to da nije rijetkost da njegove delegacije nađu sumnjive predmete u policijskim prostorijama kao što su drvene motke, drške od metle, palice za bejzbol, metalne šipke, komadi debelog kabla, lažno oružje ili noževi. Prisutnost takvih predmeta je u više navrata pružala

potvrdu za navode koje su CPT delegacije primile, da su osobe koje se nalaze u takvim ustanovama bile izložene prijetnjama i/ili udarane predmetima ove vrste. Standardna objašnjenja koja su se dobijala od pripadnika policije u vezi s tim predmetima je da su oni oduzeti od osumnjičenih i da će se koristiti kao dokazni materijal. Prema stavu CPT, okolnost da su ovakvi – sumnjivi predmeti (engl. *suspicious objects*), redovno bez oznaka i da se često nalaze razbacani po prostorijama (neki put i iza zavjesa ili ormana) može samo izazvati skepsu u pogledu ovakvih objašnjenja. Da bi se opovrgle tvrdnje o nedoličnom postupanju pripadnika policije i radi otklanjanja potencijalnih izvora opasnosti i za osoblje i za osobe lišene slobode, predmeti koji su oduzeti radi korišćenja kao dokaznog materijala treba da su uvijek propisno označeni, zavedeni i da se čuvaju u prostoriji određenoj za tu namjenu. Svi drugi predmeti gorepomenute vrste treba da se uklone iz prostorija u kojima se obavljaju policijski intervjui.[23]

Komandir Stanice kriminalističke policije je naglasio monitoring timu da u prostorijama državnog tužilaštva takođe ne postoje uslovi za audio i video snimanje toka saslušanja osumnjičenih, dodajući da je tonsko i optičko snimanje prikupljanja obavještenja od građana u policiji od manjeg značaja iz razloga što takve izjave ne predstavljaju dokaz u krivičnom postupku. S tim u vezi, monitoring tim želi da naglasi da, bez obzira na procesni značaj pojedinih radnji u postupku, svi državni organi imaju obavezu da uspostave djelotvorne mehanizme za sprečavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja građana, što je naročito relevantno u prvim satima nakon spornih događaja i lišenja slobode, kada i postoji najveći rizik od primjene akata torture ili drugih oblika zlostavljanja prema licima lišenim slobode u vlasti policije.

Članom 2 Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka propisano je da svaka država članica preduzima zakonske, administrativne, sudske ili druge efikasne mjere kako bi spriječila izvršenje akata torture na teritoriji pod njenom jurisdikcijom. Članom 11 ove konvencije je propisano da svaka država članica vrši sistematski nadzor nad pravilima, uputstvima, metodama i praksom saslušanja i nad odredbama u vezi sa čuvanjem i postupanjem na bilo koji način sa uhapšenim, pritvorenim ili zatvorenim licima na nekoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom, a radi sprečavanja svakog slučaja torture.

Prema stavu CPT, elektronsko (tj. audio i/ili video) snimanje policijskih informativnih razgovora predstavlja važnu dodatnu mjeru zaštite od zlostavljanja, koja obezbjeđuje kompletan i autentičan zapis o postupku informativnog razgovora i time u velikoj mjeri olakšava istragu o bilo kakvim tvrdnjama o zlostavljanju. Ovo je u interesu i osoba koje su zlostavljane od strane policije i pripadnika policije suočenih sa neosnovanim tvrdnjama da su primjenjivali fizičko zlostavljanje ili psihološke pritiske. Elektronsko snimanje policijskih informativnih razgovora takođe smanjuje mogućnost da optuženi kasnije lažno poriču da su dali određena priznanja.[24] Elektronski snimci treba da se čuvaju bezbjedno u razumnom periodu, da budu dostupni dotičnim pritvorenim licima, njihovim punomoćnicima, i da budu dostupni predstavnicima međunarodnih i nacionalnih nadzornih tijela (uključujući NPM), kao i svim zvaničnicima odgovornim za istragu navoda ili izvještaja o policijskom zlostavljanju.[25]

U gore pomenutom izvještaju CPT je preporučio Vladi Crne Gore da preduzme konkretne korake za uvođenje namjenskih prostorija u policiji za obavljanje policijskih intervjua i instaliranje opreme za audio-vizuelno snimanje svih policijskih intervjua.[26]

---

23 Vidjeti dokument CPT: Novi standardi CPT-a u pogledu policijskog pritvora – Izvod iz 12. opšteg izvještaja, CPT/Inf(2002)15-part, paragraf 39. Dostupno na: https://rm.coe.int/16806cd1ea.

24 CPT: Novi standardi CPT-a u pogledu policijskog pritvora, paragraf 36.

25 Vidjeti dokument CPT: Sprečavanje policijske torture i drugih oblika zlostavljanja – razmišljanja o dobrim praksama i novim pristupima – Izvod iz 28. opšteg izvještaja, CPT/Inf(2019)9-part, paragraf 81. Dostupno na: https://rm.coe.int/1680942329.

26 CPT/Inf(2023)10, paragrafi 35 i 50.

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je, uz podršku Ministarstva unutrašnjih poslova, neodložno preduzeti aktivnosti u cilju formiranja namjenskih prostorija za prikupljanje obavještenja od građana i saslušanje osumnjičenih u okviru Centra bezbjednosti, koje će biti pod audio i vizuelnim nadzorom;**
2. **Potrebno je zakonom urediti postupanje sa materijalom nastalim audio i vizulenim snimanjem prikupljanja obavještenja od građana i saslušanja osumnjičenih;**
3. **Potrebno je preduzeti odgovarajuće mjere u cilju formiranja posebne namjenske prostorije u okviru Centra bezbjednosti za čuvanje oduzetih predmeta, njihovog evidentiranja i označavanja.**

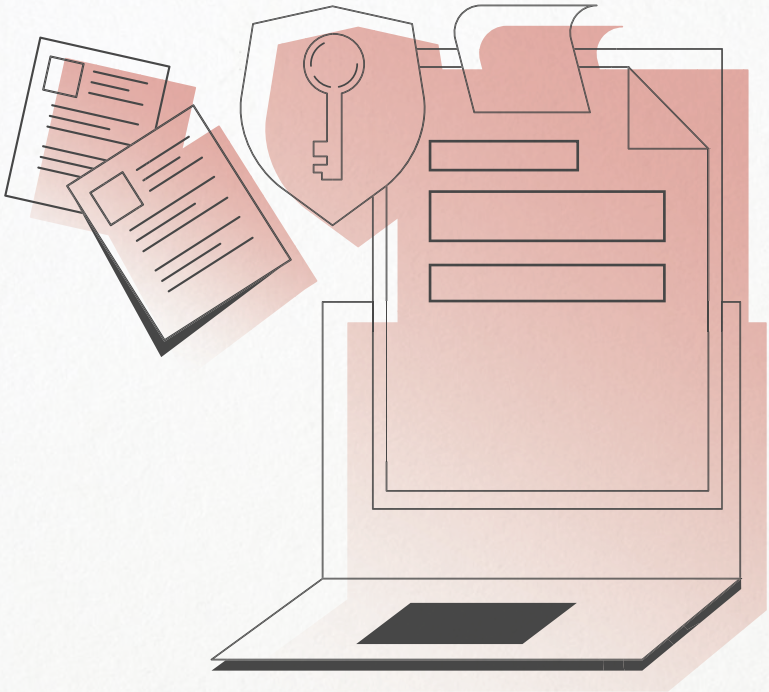

3. Postupanje po pritužbama građana na rad policijskih službenika

U razgovoru sa komandirom Stanice policije za javni red i mir, monitoring tim je obaviješten da od početka 2023. godine nije bilo podnijetih pritužbi građana na rad policijskih službenika, a da je prethodnih godina takvih pritužbi bilo svega nekoliko. Prema riječima komandira Stanice policije za javni red i mir, iz razloga objektivnosti, po pritužbama građana podnijetim na rad policijskih službenika Stanice policije za javni red i mir postupaju službenici Stanice kriminalističke policije, i obrnuto.

Uvidom u jedan, nasumično odabran predmet formiran po pritužbi građana, monitoring tim je zaključio da taj pritužbeni postupak nije bio temeljno i pravilno sproveden. Iako je spornoj konverzaciji između građanina koji je podnio pritužbu i policijskog službenika Stanice policije za javni red i mir protiv kojeg je pritužba podnijeta prisustvovalo nekoliko lica, čak i policijski službenik koji je bio u patroli sa policijskim službenikom protiv kojeg je pritužba podnijeta, u pritužbenom postupku sa njima nisu obavljeni razgovori i uzete njihove izjave, iako je to bila obaveza neposrednog rukovodioca prema Pravilniku o načinu postupanja po pritužbama na rad policije. Tek nakon skoro mjesec dana od podnošenja pritužbe, neposredni starješina je uzeo izjavu od policijskog službenika protiv kojeg je pritužba podnijeta, koji je negirao navode iz pritužbe. Osim što je pisani odgovor kojim je podnosilac pritužbe obaviješten da je njegova pritužba odbijena kao neosnovana poslat po proteku zakonom propisanog roka od 30 dana od dana prijema pritužbe, u tom odgovoru podnosilac pritužbe nije bio obaviješten o svom pravu propisanom Zakonom o unutrašnjim poslovima – da se može obratiti Ministarstvu ukoliko nije zadovoljan odgovorom, u roku od 15 dana od dana prijema odgovora.[27]

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **U cilju utvrđivanja činjeničnog stanja u vezi sa pritužbama građana na rad policijskih službenika, potrebno je da rukovodioci koji postupaju po pritužbama preduzimaju sve mjere i radnje na koje su ovlašćeni Pravilnikom o načinu postupanja po pritužbama na rad policije, između ostalog da obavljaju razgovore i uzimaju izjave od podnosioca pritužbe, policijskog službenika na čiji rad se pritužba odnosi, drugih policijskih službenika i lica koja su bila učesnici ili svjedoci događaja, kao i da ih, po potrebi, suočavaju; važno je da se ove mjere preduzimaju bez odlaganja, a naročito one koje se odnose na uzimanje izjava od strane građana i policijskih službenika, u cilju zaštite njihove kredibilnosti, sprečavanja usaglašavanja izjava, zaboravljanja detalja spornih događaja i slično;**
2. **Potrebno je da se, u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima, pisani odgovor, odnosno obavještenje podnosiocu pritužbe o osnovanosti pritužbe dostavlja u što kraćem roku, a najkasnije u roku od 30 dana od dana prijema pritužbe, kao i da se u njemu podnosilac pritužbe obavještava o tome da ako nije zadovoljan odgovorom ima pravo da podnese prigovor Ministarstvu unutrašnjih poslova, u roku od 15 dana od dana prijema odgovora.**

27 Pisani odgovor podnosiocu pritužbe, 17 br. 074/20-18666/2, od 4. septembra 2020. godine.

4. Ocjena opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude

Prema Zakonu o unutrašnjim poslovima, nakon što policijski službenik upotrijebi sredstva prinude dužan je da o tome sačini izvještaj u roku od 24 sata. Neposredni rukovodilac bez odlaganja prikuplja obavještenja o okolnostima upotrebe sredstava prinude i daje mišljenje o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude koje dostavlja direktoru Policije ili licu koje on ovlasti. Zakonitost upotrebe sredstva prinude ocjenjuje direktor Policije ili lice koje on ovlasti, bez odlaganja, a najkasnije u roku od tri dana od dana dobijanja izvještaja sa spisima predmeta.

Po riječima komandira Stanice policije za javni red i mir, ustanovljena je aplikacija o evidentiranju upotrebe sredstava prinude koja je prilično detaljna, o čijem korišćenju je bila organizovana obuka za policijske službenike na Policijskoj akademiji u Danilovgradu.

Monitoring tim je izvršio uvid u nekoliko predmeta ocjene opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude policijskih službenika. I dok je pohvalno što je većina izvještaja policijskih službenika bila solidno obrazložena i što obrazac izvještaja sadrži sva pitanja koja su od značaja za utvrđivanje činjeničnog stanja i davanje ocjene o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, zapaženo je nekoliko značajnih nedostataka u postupcima ocjene opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude. Prvo, u više predmeta je primijećeno da su policijski službenici koji su primjenjivali sredstava prinude jedni od drugih u potpunosti kopirali odgovore na pitanja iz obrasca izvještaja, odnosno njihovi odgovori su u potpunosti ili gotovo identični (napisani istim riječima, čak praćeni istim tehničkim i pravopisnim greškama).[28] Ovaj način sačinjavanja izvještaja o upotrebi sredstava prinude umanjuje njihovu pouzdanost i neposredni rukovodioci ne bi trebalo da tolerišu ovu pojavu. Drugo, u nekim predmetima neposredni rukovodioci nisu prikupili sva obavještenja koja su bila od značaja za davanje mišljenja o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, a koja su mogla da budu prikupljena. Na primjer, u jednom predmetu, policijski službenik je upotrijebio fizičku snagu i ručni sprej sa nadražujućim dejstvom prema jednom građaninu u prisustvu svog kolege. U postupku pripreme mišljenja o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, neposredni rukovodilac nije uzeo izjavu od strane policijskog službenika koji je prisustvovao primjeni sredstava prinude, iako je to bio dužan da učini prema Zakonu o unutrašnjim poslovima.[29] Treće, na više mjesta je uočeno da su u izvještajima o upotrebi sredstava prinude policijski službenici na pitanje iz obrasca izvještaja: „Da li je prilikom upotrebe sredstava prinude u neposrednoj blizini bilo svjedoka“ odgovarali negativno, iako je iz opisa događaja sasvim jasno da su sredstva prinude bila upotrijebljena pred drugim policijskim službenicima, službenicima hitne pomoći ili prisutnim građanima.[30] I četvrto, u jednom analiziranom predmetu u kojem su sredstva prinude upotrijebljena na javnom mjestu, tj. na ulici, policijski službenik nije naznačio kućni broj, odnosno bliže odredište u okviru ulice na kojem su primijenjena sredstva prinude. Takođe je iz njegovog izvještaja ostalo nejasno da li je mjesto na kojem su upotrijebljena sredstva prinude, bilo pod video nadzorom ili nije, a što je moglo biti od značaja i za postupak ocjene opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude. Na pitanje iz obrasca izvještaja: „Da li je upotreba sredstava prinude zabilježena posredstvom nekog od uređaja za snimanje“, policijski službenik je naveo da mu to nije poznato. U mišljenju o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, neposredni starješina je propustio da uoči propust službenika u vezi sa bližim određenjem mjesta upotrebe sredstava prinude. Kao i policijski službenik koji je upotrijebio sredstva prinude, neposredni starješina je u aktu mišljenja ostavio

28 Tako je, npr. identična sadržina izvještaja policijskih službenika br. 73/2-216/23-15673/1 i izvještaja br. 73/2-216/23-15673/2, oba od 25. maja 2023. godine, kao i izvještaja policijskih službenika br. 56/5215/22-49729/1 i izvještaja br. 56/5215/22-49730/1, oba od 13. decembra 2022. godine.

29 Mišljenje o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, 73/2 br. 216/23-17201/2, od 4. juna 2023. godine.

30 Tako, npr, u izvještajima br. 73/2-216/23-15673/1, br. 73/2-216/23-15673/2, svih od 25. maja 2023. godine.

prazna polja kod kućnog broja i bližeg odredišta mjesta upotrebe sredstava prinude, a takođe se nije bavio pitanjem da li je mjesto upotrebe sredstava prinude bilo pod video nadzorom. Uprkos svim ovim nedostajućim informacijama, upotreba sredstava prinude je ocijenjena kao zakonita i pravilna.[31]

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Nakon upotrebe sredstava prinude, potrebno je da policijski službenici samostalno, po svom sjećanju, bilješkama i dostupnoj dokumentaciji, sačinjavaju izvještaje o upotrebi sredstava prinude, a da nadređeni policijski službenici suzbijaju praksu kopiranja, odnosno davanja identičnih odgovora na sva ili pojedina pitanja iz obrasca izvještaja;**
2. **Potrebno je da neposredni rukovodioci policijskih službenika koji daju mišljenje o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, u skladu sa Zakonom o unutrašnjim poslovima, prikupljaju obavještenja o svim okolnostima upotrebe sredstava prinude, a naročito da uzimaju izjave od policijskih službenika i drugih lica koja su prisustvovala primjeni sredstava prinude;**
3. **Prilikom sačinjavanja izvještaja o upotrebi sredstava prinude, potrebno je da policijski službenici navedu sva lica koja su prisustvovala upotrebi sredstava prinude, u okviru pitanja iz obrasca izvještaja: „Da li je prilikom upotrebe sredstava prinude u neposrednoj blizini bilo svjedoka“;**
4. **Prilikom sačinjavanja izveštaja o upotrebi sredstava prinude, potrebno je da policijski službenici uvijek navedu kućni broj, odnosno bliže odredište mjesta upotrebe sredstava prinude, kako bi se omogućilo sprovođenje djelotvornog postupka ocjene opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude;**
5. **Prilikom sačinjavanja mišljenja o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, potrebno je da neposredni rukovodioci vode računa o potpunosti podataka u izvještajima o upotrebi sredstava prinude, da na odgovarajući način reaguju na nedostatke u njima zbog kojih je onemogućeno davanje mišljenja, kao i da po potrebi preduzimaju druge mjere i radnje u cilju utvrđivanja ili provjere činjenica odlučnih za davanje mišljenja o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude.**

31 Izvještaj o upotrebi sredstava prinude, 73/2 br. 216/23-17201/1, od 3. juna 2023. godine; mišljenje o opravdanosti i pravilnosti upotrebe sredstava prinude, 73/2 br. 216/23-17201/2, od 4. juna 2023. godine; ocjena zakonitosti upotrebe sredstava prinude, bez oznake broja, od 5. juna 2023. godine.

5. Informisanje o pravima zadržanih i lica lišenih slobode

Policijski službenici Centra bezbjednosti su obavijestili monitoring tim da se zadržana i lica lišena slobode upoznaju sa svojim pravima putem dokumenta Uprave policije Crne Gore pod nazivom: „Informativni list za zadržano lice“, koji je napisan na crnogorskom jeziku i prevedenom na još osam jezika (engleskom, njemačkom, italijanskom, ruskom, kineskom, arapskom, albanskom i romskom), koji se uručuje svakom licu lišenom slobode i zadržanom licu.

Monitoring tim je od jednog od četiri zatečena lica u prostorijama za zadržavanje dobio informaciju da mu od trenutka lišenja slobode (koji je bio prethodnog dana) nije bio uručen informativni list o njegovim pravima, ali da je od njega bilo traženo da u zapisniku o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica potpiše da je primilo informativni list. U posljednjem izvještaju CPT upućenom Crnoj Gori je navedeno da je vrlo mali broj intervjuisanih pritvorenih lica sa kojima je delegacija razgovarala izjavio da im je tokom lišenja slobode u policiji bio dostavljen informativni list o njihovim pravima.[32]

U obrascu informativnog lista je navedeno da su prilikom lišenja slobode službenici policije obavezni da to lice upoznaju, na njegovom maternjem jeziku ili jeziku koji lice razumije, sa njegovim pravima, i to: da bude obaviješteno o razlozima lišenja slobode, da nije dužno ništa da izjavi, da ima pravo da uzme branioca kojeg samo izabere, da ima pravo da zahtijeva da se o lišenju slobode obavijesti treće lice i diplomatsko-konzularni predstavnik države čiji je državljanin, odnosno predstavnik odgovarajuće međunarodne organizacije ako nema državljanstvo ili je izbjeglica, da ima pravo na besplatan pristup ljekaru pozvanog od strane policijskih vlasti, ali i pravo na ljekarski pregled od strane ljekara po sopstvenom izboru, ali o sopstvenom trošku, da ima pravo na besplatnu pravnu pomoć ako su ispunjeni uslovi propisani Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, da ima pravo na obroke u prikladno vrijeme, u odgovarajućim intervalima, kao i pravo na neometan pristup vodi za piće.

Pohvalno je što su policijske vlasti Crne Gore izradile ovaj standardizovani informativni list. Ipak, monitoring tim smatra da je neophodno da se njegov sadržaj unaprijedi u nekoliko pravaca, s obzirom da je od fundamentalnog značaja za sprečavanje zlostavljanja da lica lišena slobode dobiju potpune i precizne informacije o pravima koja imaju.

Na prvom mjestu, sam naziv informativnog lista („informativni list za *zadržano lice*“) nije u skladu sa njegovom sadržinom koja govori o pravima lica *lišenih slobode* („s obzirom da ste na teritoriji Crne Gore *lišeni slobode*, uživate osnovna ljudska prava i slobode […]“; „Prilikom lišenja slobode službenici policije su obavezni da Vas upoznaju […] sa Vašim pravima […]“; „[…] dužni su Vam saopštiti razloge lišenja slobode […]“ itd.), pa bi ovu nesaglasnost trebalo otkloniti izmjenom naziva informativnog lista.

Osim toga, pojedina prava koja su navedena u informativnom listu bi trebalo precizirati i temeljnije objasniti, dok bi druga trebalo dodati u sadržaj informativnog lista.

Tako, umjesto „prava da uzme branioca kojeg samo izabere“, trebalo bi naglasiti da svako lice lišeno slobode ima pravo da mu odmah po lišenju slobode bude omogućeno da kontaktira advokata. U ovom kontekstu, u informativnom listu bi trebalo dodati da lice lišeno slobode ima pravo na

32 CPT/Inf(2023)10, paragraf 45.

povjerljiv razgovor s advokatom prije davanja bilo kakve izjave u policiji ili tužilaštvu da ima pravo da advokat prisustvuje svakom davanju izjave i da ima pravo da iznese primjedbe na sadržaj zapisnika u kojem je navedena njegova izjava.

U pogledu prava na ljekarski pregled, u informativnom listu bi trebalo naglasiti da lice lišeno slobode ima pravo da u bilo kom trenutku od časa lišenja slobode zatraži pregled ljekara, jednom ili više puta, da ima pravo da taj pregled bude povjerljiv, odnosno izvršen bez prisustva policijskih službenika, osim u slučaju da ljekar iz razloga bezbjednosti zahtijeva prisustvo policijskih službenika kada će policijski službenici moći da vizuelno nadgledaju tok pregleda ali da se pregled i u tom slučaju mora obaviti izvan njihovog slušnog domašaja, da ima pravo da ljekaru opiše ko mu je, kada i na koji način nanio povrede, da je ljekar dužan da upiše njegove tvrdnje o načinu povrijeđivanja, da precizno opiše sve povrede na tijelu koje ima i da ih – uz njegovu saglasnost – fotografiše[33], kao i da ima pravo da dobije primjerak ljekarskog izvještaja.

Kao dio svog preventivnog mandata, CPT dosljedno naglašava važnost tri proceduralne garancije zaštite od zlostavljanja: pravo na pristup advokatu, pravo na pristup ljekaru i pravo da se o lišenju slobode obavijesti srodnik ili neko drugo lice po izboru lica lišenog slobode. Ovo „trojstvo prava“ treba da se primjenjuje od samog početka lišavanja slobode od strane policije, tj. od kada je dotično lice u obavezi da ostane u policiji. Glavni razlog za to je više puta proizašao iz nalaza CPT da je rizik od zlostavljanja najveći tokom prvih sati lišavanja slobode od strane policije.[34]

U pogledu prava na besplatnu pravnu pomoć, bilo bi poželjno da se informativnim listom lica lišena slobode upoznaju s osnovnim uslovima za odobravanje besplatne pravne pomoći i postupkom za ostvarivanje tog prava, ili bi im trebalo omogućiti da pročitaju tekst Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. U suprotnom, pouka o ovom pravu – koje je blisko skopčano i sa pravom na kontakt s advokatom – ostala bi „mrtvo slovo na papiru“.

Osim preciziranja već navedenih prava u informativnom listu, monitoring tim smatra da bi bilo od suštinske važnosti da se u njegov sadržaj dodaju i pouke licima lišenim slobode o sljedećim pravima: da niko ne smije da prema njima primjenjuje akte torture, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao što su neosnovana ili prekomjerna upotreba sile, iznuđivanje iskaza ili priznanja, prijetnja ili zastrašivanje, držanje u neadekvatnim uslovima smještaja, uskraćivanje vode, hrane ili sna, simulacija pogubljenja ili davljenja, seksualno nasilje itd., da imaju pravo da zbog primjene akata torture ili drugih oblika zlostavljanja podnesu krivičnu prijavu državnom tužiocu, kao i da državnog tužioca o tome obavijeste na prvom saslušanju, da imaju pravo da zbog neadekvatnog postupanja policije podnesu pritužbu Zaštitniku ljudskih prava i osnovnih sloboda i pritužbu Ministarstvu unutrašnjih poslova.

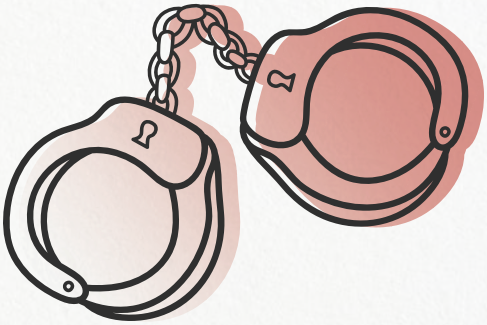

33 U skladu sa Istanbulskim protokolom.

34 Dokument CPT: CPT/Inf(2019)9-part, paragraf 66.

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je da svakom licu lišenom slobode, bez izuzetka, bude uručen informativni list o njegovim pravima za vrijeme lišenja slobode;**
2. **Potrebno je značajno unaprijediti sadržinu obrasca dokumenta Uprave policije Crne Gore pod nazivom: „Informativni list za zadržano lice“ u svjetlu gore navedenih napomena koje se odnose na naziv tog dokumenta, preciziranje i dopunjavanje pojedinih pouka i dodavanje novih, u cilju potpunijeg i efikasnijeg obavještavanja lica lišenih slobode o njihovim pravima za vrijeme lišenja slobode.**

6. Ljekarski pregledi zadržanih i lica lišenih slobode

Prema navodima policijskih službenika zaposlenih na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode, ljekarski pregledi zadržanih i lica lišenih slobode se obavljaju ukoliko lice prilikom sprovođenja u prostorije za zadržavanje ima vidljive povrede, ukoliko je nakon upotrebe sredstava prinude lice zadobilo povrede ili ukoliko lice zatraži ljekarski pregled. Ljekarski pregledi se obavljaju u prostorijama za zadržavanje, uz vizuelni nadzor dežurnog policijskog službenika. Zdravstveni radnici hitne medicinske pomoći koji vrše ljekarski pregled određuju da li potrebno da se lice odvede u zdravstvenu ustanovu na dalja ispitivanja, specijalistički pregled ili vršenje neke druge zdravstvene intervencije.

Monitoring tim smatra da je neophodno zakonom propisati situacije u kojima će ljekarski pregled lica lišenog slobode i zadržanog lica u policiji biti obavezno organizovan. Iako je nesporno opravdano da, primjera radi, policija zatraži ljekarski pregled lica lišenog slobode nakon upotrebe sredstava prinude, ta situacija bi morala biti uređena zakonom, kao što je i Zakonom o izvršenju kazni zatvora, novčane kazne i mjera bezbjednosti propisano da je neposredno nakon primjene sredstava prinude obavezan ljekarski pregled lica prema kome je sredstvo prinude upotrijebljeno. Drugim riječima, ne bi trebalo da bude ostavljeno na volju policijskih službenika da odlučuju da li će nakon upotrebe sredstava prinude ili nekoj sličnoj situaciji (npr. kada su po tijelu zadržanog lica vidljive tjelesne povrede) pozvati ljekara ili ne.[35] U posljednjem izvještaju CPT upućenom Crnoj Gori navedeno je da su sve osobe koje su delegaciji prijavile fizičko maltretiranje od strane policije tvrdile da im policija nije ponudila mogućnost da se obrate ljekaru tokom njihovog prvobitnog lišenja slobode, odnosno zadržavanja u policiji, čak ni kada su to tražili, a da su ljekara posjetili tek nakon

35 U izvještaju CPT upućenom Srbiji 2022. godine ukazano je da policijski službenici zaduženi za sastavljanje zapisnika o zadržavanju osobe treba da se maksimalno trude da evidentiraju bilo kakvu eventualnu povredu koju su pritvorene osobe pokazale u trenutku njihovog prijema u pritvorsku ćeliju, kao i da osiguraju da ih odmah posjeti ljekar u povjerljivom okruženju. Vidjeti izvještaj CPT: CPT/Inf(2022)03, paragraf 37. Dostupno na: https://rm.coe.int/1680a5c8a4.

što su bili izvedeni pred tužioca ili po prijemu u istražni zatvor.[36] S druge strane, zadržana i lica lišena slobode koja su bila izložena neadekvatnom tretmanu policije često neće biti spremna da od policijskih službenika zatraže pozivanje ljekara, zbog straha od odmazde i novog zlostavljanja. Prema stavu Evropskog suda za ljudska prava iskazanom u brojnim presudama, vlasti moraju uzeti u obzir posebno ranjive situacije u kojima se nalaze žrtve, kao i činjenicu da će ljudi koji su bili izloženi ozbiljnom zlostavljanju često biti manje spremni i voljni da podnesu pritužbu.[37]

Na duži rok posmatrano, monitoring tim smatra da bi vlasti Crne Gore trebalo da razmotre mogućnost osnivanja određenog broja policijskih centara za boravak svih zadržanih i lica lišenih slobode, koji bi – između ostalog – bili opremljeni zdravstvenim stanicama i u kojima bi svako zadržano i lice lišeno slobode, automatski po prijemu, obavilo razgovor s ljekarom u povjerljivom okruženu i imalo mogućnost da nesmetano kontaktira s ljekarom tokom čitavog trajanja mjere zadržavanja, odnosno lišenja slobode.

Prema informacijama dobijenim od komandira Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici, policijski službenici mogu, ali ne moraju prisustvovati ljekarskom pregledu, u zavisnosti od situacije, naročito ukoliko postoji opasnost od bjekstva. Komandir Stanice kriminalističke policije i prisutni službenik su dodali da se, nakon obavljenog ljekarskog pregleda, jedan primjerak ljekarskog izvještaja uručuje licu koje je pregledano, a drugi primjerak policijskim službenicima koji oni dostavljaju državnom tužiocu, a kopiju zadržavaju u spisima predmeta.

Iz ugla prevencije torture i drugih oblika zlostavljanja od strane policije, kao i iz ugla zaštite podataka o ličnosti, monitoring tim smatra da je praksa davanja policiji primjeraka izvještaja o ljekarskim pregledima obavljenim za vrijeme zadržavanja u policiji ili lišenja slobode pogrešna i nezakonita. Postoje situacije u kojima policijski službenici zaposleni na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode treba da budu obaviješteni o pojedinim zaključcima i preporukama ljekara, npr. o medicinskoj terapiji koju je potrebno obezbijediti licu tokom zadržavanja u policiji, o čemu treba da odluči ljekar koji vrši ljekarski pregled u svakom pojedinačnom slučaju. Međutim, mogućnost policijskih službenika da imaju uvid u cjelokupan sadržaj izvještaja o ljekarskom pregledu u kojem se nalaze navodi lica o načinu zadobijanja povreda (anamneza), dokumentovane povrede na tijelu koje je lice prijavilo ljekaru kao posljedicu nasilja od strane policije itd. nema nikakvo opravdanje. Naprotiv, takva mogućnost predstavlja neopravdanu obradu ličnih podataka, a može osujetiti i ispitivanje toga da su policijski službenici primijenili nezakonitu prinudu prema zadržanom ili licu lišenom slobode. Drugim riječima, omogućavanje policijskim službenicima da se nakon ljekarskog pregleda zadržanog ili lica lišenog slobode koje je bilo izloženo zlostavljanju upoznaju sa podacima zabilježenim tokom ljekarskog pregleda ostavlja prostor za upodobljavanje njihovih iskaza u izvještajima o upotrebi sredstava prinude sa povredama uočenim na ljekarskom pregledu, na način da sebe liše odgovornosti, a takođe može rezultirati pritiscima i zastrašivanjem dotičnog lica koje je ljekaru prijavilo neadekvatno postupanje policijskih službenika.

Na pitanje da li se zadržanim i licima lišenim slobode omogućava ljekarski pregled od strane ljekara po njihovom izboru, monitoring tim je od strane pripadnika Stanice kriminalističke policije sa kojima je razgovarao obaviješten da „takva mogućnost ne postoji“, iako je u dokumentu Uprave policije Crne Gore pod nazivom: „Informativni list za zadržano lice“, čiji su primjerci postojali u Centru bezbjednosti u vrijeme posjete, navedeno da su prilikom lišenja slobode službenici policije obavezni da dotično lice upoznaju sa pravima koje ima, između ostalog – i sa pravom na ljekarski pregled od strane ljekara po sopstvenom izboru, ali o sopstvenom trošku. Monitoring tim, takođe, konstatuje da je članom 79 Zakona o unutrašnjim poslovima Crne Gore – u okviru odredaba o pravima lica koje se dovodi – propisano da je policijski službenik dužan da lice koje dovodi, prije dovođenja, upozna

36 CPT/Inf(2023)10, paragraf 44.

37 Predmet ***Krsmanović protiv Srbije***, br. predstavke 19796/14, presuda od 19. decembra 2017, paragraf 73.

s njegovim pravima, između ostalog i s pravom na zdravstveni pregled od strane doktora medicine po njegovom izboru, kao i da je članom 36 istog zakona propisano da se, prilikom dovođenja u prostorije za zadržavanje, zadržanom licu moraju ponovo saopštiti prava iz člana 79, usmeno i pisanim putem.

U dokumentima CPT je istaknuto da osoba zadržana od strane policije treba da ima pravo na usluge ljekara i da to pravo podrazumijeva i pravo osobe da je pregleda, ukoliko to želi, ljekar po sopstvenom izboru (uz bilo koji ljekarski pregled koji izvrši ljekar pozvan od strane policije). Svi ljekarski pregledi osoba u policijskom pritvoru moraju se obavljati tako da pripadnici policije ne mogu da čuju i – osim ukoliko ljekar koji vrši pregled ne zatraži drugačije – izvan vidokruga policijskih službenika.[38] Prisustvo policijskog osoblja tokom ljekarskih pregleda pritvorenih osoba može obeshrabriti pritvorenu osobu koja je zlostavljana da to kaže i, uopšteno, šteti uspostavljanju pravilnog odnosa ljekar-pacijent.[39] Rezultati svakog pregleda, kao i relevantni iskazi lica koje je zadržano od strane policije, kao i zaključci ljekara, moraju biti zvanično zabilježeni od strane ljekara i učinjeni dostupnim dotičnom licu i njegovom advokatu.[40]

Tokom večernje posjete, monitoring tim je kod dva lica koja su se u to vrijeme nalazila u prostorijama za zadržavanje uočio vidljive tjelesne povrede koje nisu bile evidentirane u zapisnicima o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica. Jedno od tih lica je imalo vidljivu povredu oka (beonjače) koja jeste bila evidentirana, ali i povredu, tj. hematom ispod oka koji nije bio zabilježen u evidencijama o zadržavanju. Drugo zatečeno lice je imalo vidljive povrede u vidu ogrebotine na desnoj strani lica i vrata, kao i povrede po rukama i nogama, za koje je izjavilo da potiču od događaja koji se desio 12. juna 2023. godine. Iako nijedno od ovih lica u nenadziranim razgovorima nije prijavilo monitoring timu da su im navedene povrede nanijete od strane policijskih službenika, zabrinjavajuće je što one nisu evidentirane i što ova lica nisu bila pregledana od strane ljekara.

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je da Ministarstvo unutrašnjih poslova i drugi nadležni organi pripreme nacrt zakona o dopunama Zakona o unutrašnjim poslovima kojim će se propisati situacije u kojima će ljekarski pregled lica lišenog slobode i zadržanog lica u policiji biti obavezno organizovan;**
2. **Potrebno je da se ljekarski pregledi zadržanih i lica lišenih slobode obavljaju bez prisustva policijskih službenika osim, izuzetno, ukoliko ljekar iz razloga bezbjednosti zatraži prisustvo policijskih službenika; u potonjem slučaju, ljekarski pregled se mora obaviti tako da bude izvan zvučnog dometa policijskih službenika; policijski službenici koji prate tok ljekarskog pregleda nikada ne treba da budu oni koji su prethodno primjenjivali sredstva prinude, učestvovali u privođenju ili uzimanju izjave od dotičnog lica;**

38 CPT: Novi standardi CPT-a u pogledu policijskog pritvora, paragraf 42.

39 Izvještaj CPT: CPT/Inf(2022)03, paragraf 37.

40 Vidjeti dokument CPT: Policijski pritvor – Izvod iz 2. opšteg izvještaja, CPT/Inf(92)3-part1, paragraf 38. Dostupno na: https://rm.coe.int/16806cea2c. Slično je navedeno u: Istanbulski protokol – Priručnik o djelotvornoj istrazi i dokumentovanju torture i drugih okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, paragraf 200. Dostupno na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/2022-06-29/Istanbul-Protocol_Rev2_EN.pdf.

3. U slučaju da nakon završetka ljekarskog pregleda zadržanog ili lica lišenog slobode ljekar ponudi primjerak izvještaja o ljekarskom pregledu policijskim službenicima, potrebno je da policijski službenici odbiju prijem takvog izvještaja uz obavještenje ljekaru da je policijskim službenicima potrebno da budu date isključivo informacije o zdravstvenom tretmanu (npr. terapiji) zadržanog, odnosno lica lišenog slobode tokom boravka u policiji;

4. Potrebno je u praksi omogućiti ostvarivanje prava zadržanih i lica lišenih slobode na ljekarski pregled lekara po njihovom izboru;

5. Potrebno je da policijski službenici na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode na standardizovanom obrascu zapisnika o obezbjeđenju lica lišenog slobode /zadržanog lica evidentiraju sve vidljive povrede na tijelu tih lica, kao i sve povrede koje im ova lica prijave;

6. Na duži rok posmatrano, vlasti Crne Gore bi trebalo da razmotre mogućnost osnivanja manjeg broja odjeljenja bezbjednosti koji bi ujedno bili opremljeni i zdravstvenim stanicama u kojima bi svako zadržano i lice lišeno slobode, automatski po prijemu, obavilo razgovor s ljekarom u povjerljivom okruženju i imalo mogućnost da nesmetano kontaktira s ljekarom tokom čitavog trajanja mjere zadržavanja, odnosno lišenja slobode.

7. Pristup advokatu lica lišenih slobode i proceduralna prava osumnjičenih

U jednom predmetu koji se odnosio na građanina koji je u vrijeme monitoring posjete zatečen u prostorijama za zadržavanje, uočeno je više proceduralnih manjkavosti. Radi se o tome da je zadržani građanin bio prijavljen da je uputio prijetnje drugom licu. Od njega je 13. juna 2023. godine, u 15.45 časova, uzeta izjava zbog prijetnji za koje je prijavljen i ona je zabilježena u zapisniku o obavještenju prikupljenom od građanina. Davanje izjave – kome nije prisustvovao advokat ovog lica – završeno je nakon 25 minuta, tj. u 16.10 časova. Po tvrdnji zadržanog građanina, nakon završetka prikupljanja obavještenja njemu je od strane policijskog službenika bilo naloženo da ostane u prostorijama policije i sačeka odluku tužioca.

U spisima predmeta postoji dokument u kojem je navedeno da je odmah nakon završetka uzimanja izjave, tj. u 16.20 časova, postupajući policijski službenik obavijestio državnog tužioca „o lišenju slobode“ ovog lica. Na drugom mjestu u predmetu je konstatovano da je lišenje slobode započelo u 21.00 časova. U spisima ovog predmeta je bilo naznačeno i da je zadržano lice „sprovedeno“ državnom tužiocu u zakonskom roku, iako se u vrijeme drugog dana monitoring posjete ono i dalje nalazilo u prostorijama za zadržavanje i čekalo sprovođenje kod državnog tužioca koje je bilo planirano za 14.00 časova tog dana.[41] Konačno, u potvrdi o privremeno oduzetim predmetima od ovog građanina policijski službenici nisu označili osnov oduzimanja tih predmeta.

Iz sadržaja zapisnika o obavještenju prikupljenom od građanina i okolnosti slučaja, jasno je da je ovo lice policija smatrala osumnjičenim. Prema Zakoniku o krivičnom postupku (član 261), policija može da sasluša osumnjičenog po odobrenju državnog tužioca, a uz prisustvo branioca. Ako osumnjičeni sam ne uzme branioca, nadležni državni tužilac će mu po službenoj dužnosti postaviti branioca po redosljedu sa spiska Advokatske komore i bez odlaganja ga saslušati. Prema članu 69 ovog zakonika, osumnjičeni koga saslušava policija u izviđaju mora imati branioca.

U posljednjem izvještaju CPT upućenom Crnoj Gori, CPT je ukazao da tzv. informativni razgovori policije sa građanima stvaraju vakuum, odnosno sivu zonu, utoliko što isti pravni standardi koji se mogu priuštiti formalno osumnjičenima nisu obezbijeđeni tokom ovog početnog šestočasovnog razdoblja *de facto* lišavanja slobode. CPT smatra da informativni razgovori policije sa građanima rizikuju stvaranje *de facto* metoda neformalnog ispitivanja od strane policije, uz manje zaštitnih mjera za sprečavanje zlostavljanja. Iz tih razloga, CPT je preporučio domaćim vlastima da se relevantno zakonodavstvo i relevantni policijski normativni okviri izmijene kako bi se izričito preciziralo da informativni razgovori treba da pruže sve zaštitne mjere građanima prisutnim u policijskim prostorijama kao što su date osumnjičenima, u skladu sa međunarodnim standardima.[42]

Monitoring tim smatra da bi predmet revizije takođe trebalo da budu odredbe Zakonika o krivičnom postupku o lišenju slobode od strane policije. U skladu sa članom 264 ZKP, policijski službenici mogu neko lice lišiti slobode ako postoji neki od razloga za određivanje pritvora, ali su dužni da o tome odmah obavijeste državnog tužioca, sačine službenu zabilješku koja obavezno sadrži vrijeme i mjesto lišenja slobode i da to lice, bez odlaganja sprovedu državnom tužiocu. U slučaju da lice lišeno slobode ne bude sprovedeno državnom tužiocu u roku od 24 časa od časa lišenja slobode, policija je dužna da to lice pusti na slobodu odmah. Monitoring tim je mišljenja da navedene odredbe Zakonika o krivičnom postupku ostavljaju neopravdano dugačak vremenski period (od 24 časa) tokom kojeg je policija ovlašćena da – bez navođenja bilo kakvih razloga – u

41 Stanica policije za javni red i mir, službena bilješka br. 1158/23, od 13. juna 2023. godine.

42 Izvještaj CPT: CPT/Inf(2022)03, paragrafi 47 i 48.

svojoj vlasti zadrži lice lišeno slobode prije njegovog izvođenja pred državnog tužioca, što ima izuzetno negativan uticaj na praktičnu zaštitu lica od torture, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i na uživanje prava na slobodu i bezbjednost. O ovom periodu lišenja slobode od strane policije se ne donosi bilo kakva odluka koja se uručuje licu u pitanju i u odnosu na koju bi to lice ili njegov branilac imali pravo žalbe (npr. u pogledu toga što policija neopravdano odugovlači sa sprovođenjem lica tužiocu).[43]

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je da policijski službenici, u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku, od lica za koja postoje osnovi sumnje (indicije) da su izvršila krivično djelo uzimaju izjave samo po odobrenju državnog tužioca i u prisustvu branioca, kao i da o tome sačinjavaju zapisnik o saslušanju osumnjičenog, a ne zapisnik o o obavještenju prikupljenom od građanina;**
2. **Potrebno je da policijski službenici u potvrdama o privremeno oduzetim predmetima od ovog građanina označavaju osnov njihovog oduzimanja;**
3. **Potrebno je da Ministarstvo pravde pripremi nacrt zakona o dopunama Zakonika o krivičnom postupku kojim će se značajno skratiti rok u kojem je policija obavezna da lice lišeno slobode izvede pred državnog tužioca i uz obavezu navođenja razloga zbog kojih je sprovođenje tog lica državnom tužiocu trajalo duže vrijeme.**

8. Materijalni uslovi prostorija za zadržavanje

Centar raspolaže sa deset prostorija za zadržavanje, koje se nalaze u suterenu. Jedna prostorija – u kojoj se najčešće zadržavaju lica na triježnjenju – posjeduje pet ležaja, druga posjeduje tri ležaja, a u preostalih osam prostorija se nalazi po jedan ležaj. Kvadratura ovih prostorija je u skladu da važećim standardima koji se odnose na prostornost spavaonica zatvorenih ustanova. Neke od prostorija su namijenjene za osjetljive kategorije lica lišenih slobode, pa je tako prostorija broj sedam predviđena za osobe sa invaliditetom, a prostorija broj pet za maloljetna lica.

Ispred hodnika sa prostorijama za zadržavanje nalazi se dežurna služba u kojoj rade policijski službenici zaduženi za obezbjeđenje lica lišenih slobode. U tom dijelu se nalazi i ormar koji je u

43 Prema Zakoniku o krivičnom postupku Srbije (član 291), policija može neko lice uhapsiti ako postoji razlog za određivanje pritvora, ali je dužna da takvo lice bez odlaganja sprovede nadležnom javnom tužiocu. Policija je dužna da javnom tužiocu posebno obrazloži ako je zbog neotklonjivih smetnji sprovođenje uhapšenog trajalo duže od osam časova.

funkciji sefa za odlaganje oduzetih stvari od zadržanih i lica lišenih slobode. Tu se, takođe, čuvaju ljekovi i ostala medicinska terapija koja se ovim licima daje u naznačenom periodu. Ovaj dio Centra bezbjednosti raspolaže i sa dva ormarića za prvu pomoć i dva protivpožarna aparata.

U svakoj prostoriji za zadržavanje, pored ležaja, koji su opremljeni dušekom i ćebadima, nalazi se i lavabo sa tekućom vodom za piće, prozor koji se ne otvara, ventilacioni sistem, vještačko osvjetljenje, alarm za pozivanje straže i video kamera. Međutim, u vrijeme posjete, u prostoriji broj 8 nije postojao dotok tekuće vode i prostorije su bile prilično neprovjetrene. Dalje, policijski službenici su monitoring timu naveli da se zadržanim i licima lišenim slobode ne daju posteljina, čaršav, jastuk i jastučnica, kako bi se izbjegla mogućnost gušenja ili samopovređivanja tim predmetima.

Zajednički toalet se nalazi u hodniku ispred prostorija za zadržavanje. Odvojeni su muški i ženski toalet, a u svakom, pored kabina sa mokrim čvorovima i lavaboima, se nalazi i kabina za tuširanje. Prema navodima službenika, zadržana i lica lišena slobode gotovo nikada ne koriste tuš. Prilikom obilaska mokrih čvorova, uočeno je da su neki sanitarni djelovi polomljeni i dotrajali.

Službenici policije su naveli da se ćebad iz prostorija za zadržavanje peru jednom nedeljno, a po potrebi i češće. Međutim, monitoring tim se uvjerio da higijena dušeka, ćebadi i prostorija uopšteno nije zadovoljavajuća, što su potvrdila i zadržana lica sa kojima su obavljeni nenadzirani razgovori. Tokom čitavog perioda boravka u prostorijama za zadržavanje – koji može iznositi do 72 sata – zadržanim i licima lišenim slobode se ne omogućava napuštanje tih prostorija radi boravka na svježem vazduhu. Dežurni policijski službenici su kao razlog naveli to što se Centar bezbjednosti nalazi u samom centru Podgorice.

Prema navodima službenika policije, planirano je krečenje i sređivanje prostorija za zadržavanje, što je trebalo da bude završeno do kraja juna 2023. godine.

Hrana za zadržana i lica lišena slobode se obezbjeđuje preko restorana Centra bezbjednosti, dok im se tokom vikenda – kada restoran ne radi – obezbjeđuju sendviči koji se nabavljaju preko jednog trgovinskog lanca. Jedno od lica sa kojima je monitoring tim razgovarao je izjavilo da je prethodnog dana bilo privedeno od strane policije u 15.30 časova, radi davanja izjave, a nakon toga lišeno slobode, i da od tada do narednog jutra u 8.00 časova nije dobilo nijedan obrok. Kasnijim uvidom u zapisnik o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica ispostavilo se da su ove tvrdnje bile istinite.

U dokumentima CPT je istaknuto da se, s obzirom na relativno kratko trajanje lišenja slobode u policiji, ne može očekivati da materijalni uslovi smještaja u prostorijama za boravak lica u policiji budu tako dobri kao na drugim mjestima lišavanja slobode, gdje se osobe drže tokom dužeg vremenskog perioda. Međutim, izvjesni osnovni materijalni zahtjevi moraju biti zadovoljeni. Sve prostorije za boravak zadržanih i lica lišenih slobode moraju biti razumnih dimenzija u odnosu na broj osoba koje su obično u njima smještene i moraju biti dovoljno osvijetljene (tj. sa dovoljno svjetlosti za čitanje, osim u vrijeme spavanja), te dovoljno provjetrene; po mogućnosti, prostorije bi trebalo da imaju prirodno svjetlo i opremljene tako da se omogući odmor (npr. fiksiranim stolicama ili klupama), a osobama koje moraju ostati preko noći bi trebalo obezbijediti čiste dušeke i ćebad. Hrana im treba biti obezbijeđena u prikladno vrijeme, i pri tome treba uključiti bar jedan puni obrok (tj. nešto jače od sendviča) svakog dana.[44] Osobama koje se nalaze u policijskom pritvoru duže od 24 časa treba omogućiti rekreaciju na svježem vazduhu svakog dana, do one mjere do koje je to moguće.[45]

44 CPT: Policijski pritvor, paragraf 42.

45 CPT: Novi standardi CPT-a u pogledu policijskog pritvora, paragraf 47.

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je da se poboljša higijena prostorija za zadržavanje lica, kao i da se redovno čiste dušeci i ćebad koju koriste zadržana i lica lišena slobode;**
2. **Potrebno je da se zamijene dotrajali sanitarni uređaji u zajedničkom mokrom čvoru, a ukoliko je moguće da se postave tzv. antivandal WC šolje;**
3. **Potrebno je da se licima koja borave duže od 24 sata u prostorijama za zadržavanje omogući izlazak na svjež vazduh; ukoliko to nije moguće obezbijediti, potrebno je razmotriti opciju da se ova lica smještaju u zavodske ustanove;**
4. **Potrebno je da se licima koja su lišena slobode duže od šest sati obezbijede obroci u redovnim intervalima.**

9. Evidencija o zadržavanju i lišenju slobode lica od strane policije

O svim relevantnim događajima tokom lišenja slobode i zadržavanja lica vodi se zapisnik o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica, na propisanom obrascu, koji u najvećem dijelu popunjavaju policijski službenici zaposleni na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode.

U obrazac zapisnika se unose: lični podaci o zadržanom, odnosno licu lišenom slobode, podaci o policijskim službenicima koji su doveli i predali lice dežurnim policijskim službenicima, podaci o vremenu preuzimanja, podaci o prisustvu alkohola i psihoaktivnih supstanci u organizmu, podaci o vidljivim povredama na tijelu i licu, podaci o tome da li se žali na bolove i da li ima potrebu za određenom vrstom ljekova, podaci o broju rješenja o zadržavanju, podaci o privremeno oduzetim predmetima, podaci o prijemu ili odbijanju informativnog lista o pravima lica, podaci o pruženoj ljekarskoj pomoći, podaci o žalbi protiv odluke o zadržavanju, podaci o podnijetoj pritužbi na rad policijskih službenika, podaci o smještanju, izvođenju i preuzimanju lica, podaci o davanju/odbijanju hrane, podaci o daljem postupanju sa zadržanim ili licem lišenim slobode – pred državnim tužilaštvom ili sudom i podaci o prestanku zadržavanja ili lišenja slobode.

Postojanje sveobuhvatne evidencije u koju se unose značajni događaji tokom trajanja zadržavanja i lišenja slobode u policiji je vrijedno hvale. Monitoring tim, međutim, smatra da pojedine podatke treba dodati u obrazac zapisnika u budućnosti, kao što su npr. podaci o izabranom ili postavljenom braniocu i kontaktima zadržanog, odnosno lica lišenog slobode s njim, podaci o obavještavanju diplomatsko-konzularnog predstavnika ili predstavnika međunarodne organizacije o lišenju slobode, podaci o obavještavanju trećeg lica o lišenju slobode, podatak o vremenu uručivanja informativnog lista o pravima lica lišenog slobode, podaci o davanju medicinske terapije (vremenu,

vrsti terapije, odnosno medicinskog sredstva), podaci o kretanju lica izvan prostorije za zadržavanje, a unutar Centra bezbjednosti (npr. o odlascima u toalet), podaci o predstavnicima institucija koje su obavile posjetu prostorija za zadržavanje i razgovarali sa tim licem i sl.

Osim mogućnosti unapređenja obrasca pomenutog zapisnika, monitoring tim se uvjerio da postoji prostor i za unapređenje rada dežurnih policijskih službenika zaposlenih na poslovima obezbjeđenja zadržanih i lica lišenih slobode. Naime, tokom posjete je uočeno da pojedini bitni podaci nisu uopšte ili nisu dovoljno jasno unijeti u obrasce zapisnika. Npr. jedno lice je izvođeno iz prostorija za zadržavanje da bi prisustvovalo pretresu njegovog stana. U zapisniku je konstatovano vrijeme izlaska i povratka tog lica, ali ne i razlog privremenog odsustva iz prostorija za zadržavanje. U prethodnom dijelu izvještaja je ukazano na to da pojedine vidljive tjelesne povrede na tijelu dvojice zadržanih lica nisu bile evidentirane u zapisnicima.[46]

CPT smatra da bi se osnovne garancije date osobama u policijskom pritvoru mogle dodatno osnažiti, a rad policijskih službenika moguće i znatno olakšati, ukoliko bi postojao jedinstven i sveobuhvatan policijski zapisnik za svaku pritvorenu osobu, u kojem bi bili evidentirani svi aspekti pritvora i sve radnje preduzete u vezi pritvorenih osoba (vrijeme kada su lišene slobode i razlozi za to, kada su im saopštena njihova prava, znaci povreda, psihičke bolesti, itd., kada su član porodice/konzulata i advokat bili kontaktirani i kada su ih ovi posjetili, kada im je bila ponuđena hrana, kada su bili saslušani, kada su bili prebačeni ili oslobođeni, itd.). Za različite stavke (na primjer, stvari u posjedu date osobe, činjenici da su osobi saopštena njena prava i da se ta osoba na njih poziva ili da ih se odriče), trebalo bi dobiti potpis pritvorenika, odnosno, ukoliko je potrebno, objasniti zbog čega taj potpis nedostaje. Nadalje, advokatu pritvorenika bi trebalo omogućiti uvid u zapisnik o pritvoru.[47]

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je dopuniti obrazac zapisnika o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica u svjetlu gore navedenih napomena;**
2. **Potrebno je da policijski službenici unose sve bitne informacije tokom zadržavanja, odnosno lišavanja slobode lica u zapisnik o obezbjeđenju lica lišenog slobode/zadržanog lica.**

46 Vidjeti, supra, dio izvještaja o ljekarskim pregledima zadržanih i lica lišenih slobode.

47 CPT: Policijski pritvor, paragraf 40.

10. Obuke policijskih službenika o tehnikama intervjuisanja osumnjičenih i radu sa maloljetnicima

Razgovorom sa komandirom Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici monitoring tim je obaviješten da mnogi kriminalistički inspektori nisu pohađali obuke o tehnikama obavljanja policijskih intervjua sa osumnjičenima. Komandir ove stanice je takvu obuku pohađao u Turskoj. Prema njegovim riječima, svi policijski službenici kriminalistike policije koji postupaju sa maloljetnicima su specijalizovani za rad sa njima, odnosno pohađali su odgovarajuće obuke o radu sa maloljetnicima.

Prema stavu CPT, svi policijski službenici koji rade na poslovima koji podrazumijevaju obavljanje intervjua sa osumnjičenima treba da dobiju detaljna uputstva o tome kako treba da se obavljaju ti razgovori. Ovo se može postići propisima ili skupom pravila, procedura ili praksi. CPT preporučuje i da se uspostavi mehanizam za kontinuirano praćenje i sistematsko preispitivanje standarda, procedura ili praksi intervjuisanja od strane policije.[48]

Preporuke za unapređenje rada Centra bezbjednosti:

1. **Potrebno je unutar Uprave policije Crne Gore organizovati program obuke svih policijskih službenika zaposlenih na poslovima koji podrazumijevaju obavljanje intervjua sa osumnjičenima o tehnikama intervjuisanja. Kao model za razvijanje ovih obuka može poslužiti dokument pod nazivom: „Principi efikasnog intervjuisanja za istrage i prikupljanje informacija“, poznat i kao Mendezovi principi.**[49]

48 CPT: Sprečavanje policijske torture i drugih oblika zlostavljanja, paragraf 80.

49 ***Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering – The Méndez Principles***, dostupno na: https://www.apt.ch/sites/default/files/publications/apt_PoEI_EN_11.pdf.

11. Komunikacija policijskih službenika i državnih tužilaca

U razgovoru sa komandirom Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici monitoring tim je saznao da između Ministarstva unutrašnjih poslova i državnog tužilaštva postoji memorandum, u skladu sa kojim su policijski službenici dužni da o svakoj usmenoj (telefonskoj ili neposrednoj) komunikaciji sa državnim tužiocima, sačine službenu zabilješku, kao i da istu obavezu imaju i državni tužioci. Na pitanje koliko se u praksi poštuje ova obaveza od strane policijskih službenika, komandir Stanice kriminalističke policije je izjavio da se ona ne poštuje u potpunosti.

Preporuka za unapređenje rada Centra bezbjednosti:
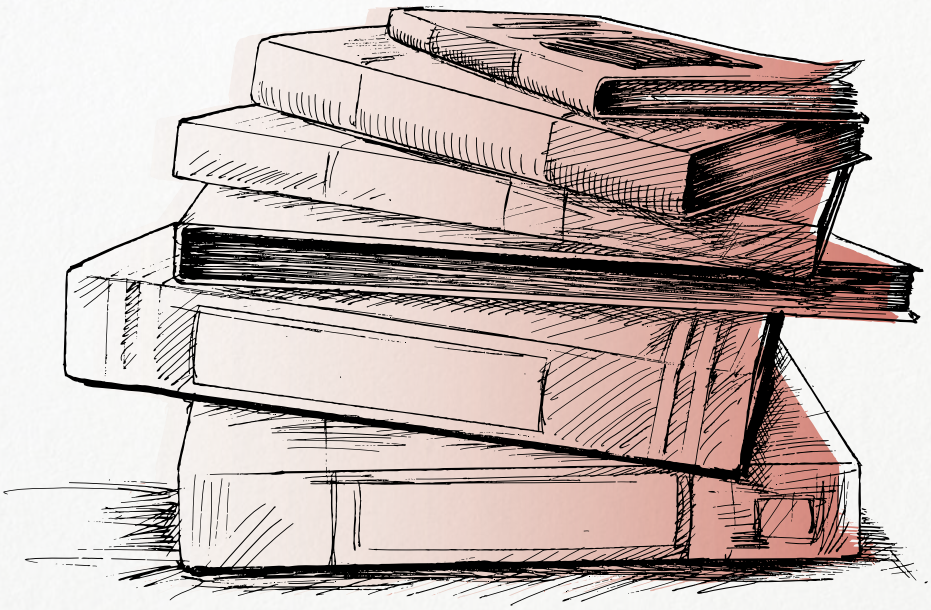
1. **Potrebno je da policijski službenici o svakoj usmenoj komunikaciji sa državnim tužiocima o tome bez odlaganja sačine službenu zabilješku u kojoj će navesti cjelokupan sadržaj usmene komunikacije, a naročito sadržinu obavještenja koja su data državnom tužiocu i sadržinu primljenih naloga ili instrukcija za postupanje od strane državnih tužilaca.**